

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PRÁVNICKÁ

Diplomová práce

Právně-filozofické aspekty svobody vůle

Jakub Karel

Plzeň 2019

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně, a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.“

Plzeň prosinec 2019

Jakub Karel

Úvod	4
Svobodná vůle.....	7
Svobodná vůle versus svobodné jednání.....	9
Determinismus	11
Indeterminismus.....	15
Libertarianismus.....	17
Kompatibilismus a Inkompatibilismus	19
Nefilozofické vědy zkoumající svobodnou vůli.....	21
Svobodná vůle a psychologie.....	27
Odpovědnost.....	32
Odpovědnost právní.....	33
Odpovědnost morální.....	35
Teorie trestání.....	44
Vztah Svobodné vůle a trestání.....	46
Retributivismus	48
Retributivismus férovosti.....	49
Retributivismus zásluhy.....	50
Retributivismus ztráty práv.....	51
Konsekvencialismus.....	52
Utilitarismus.....	52
Ekonomická analýza práva	54
Závěr.....	56
Resumé.....	58
SEZNAM PRAMENŮ	60

Úvod

Svobodná vůle je jedním z nejstarších filozofických témat, jež provází lidstvo již tisíce let. Málokteré téma se stalo předmětem takového množství filozofických sporů a pečlivého zkoumání jako svobodná vůle.

Přestože je svobodná vůle ve vědeckých kruzích problematikou hojně reflektovanou, většina lidí, jež po světě chodí, se nad otázkou svobodné vůle nikdy nepozastaví. Představa toho, že by naše vůle nebyla svobodná a že by naše rozhodnutí byla pouhým výsledkem předem daných deterministických příčin, je pro většinu z nás absolutně neuchopitelná. Svobodná vůle je totiž něčím, o čemž jsme přesvědčeni, že je nepopíratelnou a neoddiskutovatelnou skutečností.

Jsme si jí natolik jistí, že by nám snad ani nepřišlo logické, se jí vůbec zabývat. Tato víra ve svobodnou vůli je v nás totiž natolik zakořeněná, že by se nám mohlo zdát absurdní, kdyby nám někdo tvrdil, že se ve skutečnosti jedná o pouhou iluzi. Toto přesvědčení o tom, že můžeme činit svobodné volby, je v našem vědomí natolik utkvělé z toho důvodu, že v našem každodenním životě neustále volíme mezi nabízenými alternativami.

Svobodnou vůli pocítujeme jako naprosto základní prvek naší existence, která nás činí odlišnými od zbytku živočišných druhů a dále také počítačů a robotů, jejichž (mysl) algoritmus je přednastavený. Již odmala je v nás tato intuice o svobodné vůli pěstována a posilována prostřednictvím toho že jsme odpovědní za svého jednání ať již morálně, právně nebo jakkoliv jinak. Tato odpovědnost s sebou pak přináší odměňování, pokud se chováme v souladu s morálními a právními normami, případně negativní sankce pro případy, kdy jednáme s uvedenými normami v nesouladu.

Všechny tyto aspekty v nás potom vytváří pocit, že je čistě na nás, jaký osud si zvolíme a že máme své životy plně ve své moci a pod kontrolou. Je ovšem taková představa fungování světa opravdu tím, co bychom mohli nazvat skutečností nebo je to pouhý konstrukt a veškeré události stejně jako veškerá naše rozhodnutí, naše touhy, pocity, myšlenky v konečném důsledku i veškeré naše činy jsou dopředu dané přírodními zákony, jimž nemáme možnost uniknout? Jak jsme se právě přesvědčili, problematika svobodné vůle je neoddiskutovatelně spojena s právní odpovědností a problematikou trestání provinilců proti právnímu řádu. Svobodná vůle je zároveň spjata v podstatě se všemi aspekty lidského života

a z mého pohledu se jedná možná o tu nejzásadnější otázku existence vůbec. Z těchto důvodů jsem si vybral právě svobodnou vůli, její právně filozofické aspekty, jako téma své diplomové práce. Na první pohled by se mohlo zdát, že se jedná o téma jednoduché. Vždyť každý přece intuitivně ví, co to vlastně je svobodná vůle, jak rozumět pojmu odpovědnost i tomu, že si každý provinilec zaslouží svůj trest. Ale je tomu opravdu tak? Je to co intuitivně tušíme skutečností? Převyšuje naše bytí fyzikální svět, jímž jsme obklopeni? Nebo jsme skutečně jen hvězdný prach a nejen naše jednání a velká rozhodnutí, ale i naše nejmenší myšlenky jsou jen výsledkem předchozích událostí a stavů a jsou řízeny přírodními zákony? A je tak naprosto nevyhnutelné, jací jsme a čím se staneme? Jak můžeme být morálně či právně odpovědní, jestliže jsou naše činy předurčeny působením přírodních zákonů? A pokud bychom nebyli odpovědní v morální rovině, jaké nástroje nám jsou poskytnuty systémem práva, abychom prostřednictvím odpovědnosti a trestu mohli umožnit hladké fungování společnosti? Přiblížení odpovědí na tyto otázky bude tématem této práce.

Problému svobodné vůle napříč dějinami se věnovalo mnoho významných filozofů i vědců a já samozřejmě nepředpokládám, že bych ve své práci téma svobodné vůle /nesvobodné vůle vyřešil. Avšak chtěl bych svou práci představit a přiblížit tuto problematiku čtenáři a popsat důležité souvislosti ve vztahu svobodné vůle k morální a právní odpovědnosti a teoriím ospravedlňujícím trestání.

V mé práci je nemalé množství prostoru věnováno otázkám, které by se mohlo zdát, že toho mnoho společného s právní tematikou nemají. Tato část práce je však z mého pohledu naprosto zásadní a neoddělitelná pro dostatečně hluboké pochopení pozadí problému.

Ve své práci představím postoje, názory, argumenty, koncepce a teorie různých filozofických směrů a filozofů zabývající se otázkami svobodné vůle a vztahu svobodné vůle k deterministickému fungování světa. Představím i výsledky některých zajímavých vědeckých experimentů, jež zkoumaly svobodnou vůli a rozhodovací procesy. Dále představím koncepty odpovědnosti a zhodnotím jak se vyrovnávají s filozofickými teoriemi o svobodné vůli a deterministickém řádu světa. Budu se zabírat odpovědností jak morální tak právní a následně navážu teoriemi o trestání a především koncepty, jež trestání ospravedlňují. Vzhledem k tomu, že česká literatura a psané texty ve velké míře nereflektují danou problematiku, budu muset vycházet především z textů psaných v anglickém

jazyce. Nevelké množství do češtiny přeložených materiálů souvisí i s nevelkým množstvím specifických pojmů, jež obsahuje tato tematika. Vzhledem k tomu, že zde není žádná ustálená terminologie, nebylo snadné najít český ekvivalent. Z tohoto důvodu jsem se snažil přeložit dané termíny co možná nejlépe dle jejich původního významu tak, abych předložil českému čtenáři co nejlépe srozumitelný text.

1. Svobodná vůle

David Hume - skotský filozof, jenž je považován za jednoho z nejlepších anglicky píšících filozofů 18. století, považoval problematiku svobodné vůle za jednu z nejspornějších otázek filosofie.¹

Už jen definovat co to vlastně svobodná vůle je, je úkol náročnější než by se mohlo na první pohled zdát. Přestože se nad touto otázkou většina lidí za celý život možná ani nepozastaví, je tatáž většina lidí přesvědčena o její existenci a o tom, že jsou svobodnou vůlí nadáni. Pokud by se mne samotného někdo na takovou otázku, co je to vlastně svobodná vůle zeptal, mojí intuitivní odpovědí by bylo, že svobodná vůle je proces rozhodování se mezi jednotlivými alternativami čistě na základě mých vnitřních myšlenkových procesů bez toho, aby mé rozhodovací procesy byly ovlivněny jakýmkoliv vlivy zvenčí. Myslím, že obdobnou definici svobodné vůle by intuitivně, bez studia odborných textů či většího zamyšlení, podala většina dotázaných na základě svého vlastního vnímání problematiky spojené s danou otázkou. Lidé jsou o své svobodné vůli přesvědčeni, berou ji jako automatický fakt, avšak je tento fakt něčím co bychom mohli nazvat skutečnou nefalšovanou realitou nebo se jedná o pouhou iluzi?

Skutečný zájem filozofů na sebe svobodná vůle upoutala vlastně až v novověku a to především díky náboženské konverzi. Přestože Saul Smilansky zastává názor, že na rozdíl od ostatních filozofických problémů nestojí v případě svobodné vůle zaobírat se čímkoliv, co bylo napsáno před rokem 1960, myslím, že by byla škoda nezmnít alespoň průkopníky svobodné vůle, atomisty, kteří se danému problému věnovali již v období antiky. Představou těchto filozofů byl svět a vlastně celý vesmír i veškeré jeho části tvořeny nedělitelnými částicemi tzv. atomy. Pohyb těchto atomů je pak předem daný principem tzv. osudovosti. Je-li to ovšem tak a jsme skutečně řízeni osudem/kausalitou, do jaké míry jsme tedy skutečně svobodní, respektive do jaké míry máme svobodnou vůli?

Svobodnou vůli bereme každý v našem každodenním všedním životě jako naprostou samozřejmost. Z našich rozhodnutí pak vyplývá odpovědnost, ať už

1

právní či morální, ze které se sami cítíme intuitivně odpovědní/vázání. Svě životy tak žijeme s přesvědčením, že jsme sami strůjci své vlastní volby, do které nám zvenčí nikdo nezasahuje a že je pouze na nás, jaká rozhodnutí si při cestě životem zvolíme.

Otázka svobodné vůle a svobody volby se dostala do hledáčku filozofů před stovkami let a sahá až k antickým myslitelům. Některé z otázek pramenících z této problematiky již byly vyřešeny, avšak některé zůstávají stále nezodpovězeny.

V posledních desetiletích zájem o tuto problematiku opět prudce vzrostl a díky vědecko-technologickému rozmachu zvláště v oblasti přírodních věd již můžeme danou problematiku studovat a odhalovat za pomoci exaktních empirických poznatků a výsledků takových experimentů a nejsme tak odkázáni pouze na debaty ve filozofické rovině.

Ve světle nejnovějších výsledků přinesly přírodovědecké obory a stupeň současného vědeckého přírodovědeckého poznání již mnoho poznatků a prostoru pro svobodnou vůli již mnoho nezbyvá. V náporu argumentů a důkazů, ať už ze strany filozofické argumentace, přírodovědeckých oborů, či psychologických experimentů se i já přikláním k názoru, že svobodná vůle je velmi silnou, avšak skutečně neexistující iluzí.

2 Svobodná vůle versus svobodné jednání

Svobodná vůle a svobodné jednání jsou dva odlišné, přesto spolu související termíny. Cítím potřebu na samém začátku své práce je od sebe oddělit, neboť při diskuzích, které často vedu se svými přáteli na téma svobodná vůle, dochází ze strany méně zainteresovaných jedinců k jejich záměně, která však může mít vliv na pochopení celé problematiky.

V našich životech nás neoddiskutovatelně potkávají události, na které pokud věříme ve svobodnou vůli, jak sami přiznáváme, že na ně nemůžeme mít vliv. Typicky události, které budou mít vliv na naše životy po celou dobu jejich trvání. Avšak vznik těchto událostí, jejichž důsledky budeme pociťovat celý život, jsme možnost ovlivnit neměli. Tedy se může jednat kupříkladu o naši genetickou výbavu, díky níž budeme celý život kupříkladu vysocí nebo naopak malí.

Pak zde však existuje nekonečná řada věcí, kde můžeme učinit svoji svobodnou volbu, kupříkladu učinit volbu v restauraci a vybrat si z nabízeného menu jídel. Mohlo by se tedy zdát, že je čistě na naší svobodnou vůli, zda si vybereme smažený sýr nebo steak. Avšak takový výběr nebude projevem naší svobodné vůle, nýbrž svobodného jednání. Pokud se vrátím k prvnímu příkladu s genetikou, kde jedinec A přijal v genetické informaci disproporce, jež neměl možnost ovlivnit, dostane do vínku výšku 2 metry, zatímco jedinec B vyrostе do výšky 160 centimetrů, bude jejich svobodná volba, kupříkladu toho jaký sport si pro jeho provozování vyberou, značně limitovaná.

Dejme tomu, že jedinec B by byl milovníkem basketbalu . Má tedy svobodnou volbu přihlásit se do basketbalového kroužku či jakéhokoliv jiného. Při svých 160 centimetrech je tak jeho „svobodná volba“ toho jaký sport si vybrat značně limitovaná, neboť ze svých zkušeností a znalostí o basketbalu ví, že se svými 160 cm nebude mít cenu se danému sportu věnovat. Vybere si proto sport více vhodný jeho predispozicím, například jezdeckví na koni. Jeho svobodná vůle je tak omezena vlivy a událostmi, na které on sám neměl vliv a to konkrétně jeho genetikou, která zapříčinila jeho malý vzrůst.

Výběr jezdeckví na koni tak není projevem jeho vůle, jeho svobodné vůle,

ale jedná se o svobodu jednání, jež pramení z výběru nejlépe dostupné alternativy. Na soubor těchto alternativ ovšem daný jedinec opět neměl žádný vliv stejně jako v případě jeho genetiky. V konečném důsledku je pak i toto jeho svobodné jednání předurčeno okolnostmi a stavy, na něž sám neměl žádný vliv.

3. Determinismus

Determinismus je filozofický směr podle něhož je veškeré dění ve světě včetně lidského jednání předurčeno a podmíněno předchozími událostmi, stavy a přírodními zákony. V deterministickém světě není žádný prostor pro náhodu. Veškeré události současnosti jsou pouhým důsledkem událostí z minulosti, přičemž samotná přítomnost je příčinou událostí budoucích. Žádná událost tak nemůže být příčinou sebe sama. Veškeré dění v prostoru a čase se tak podobá padajícím kostičkám domina.

Takový pohled na svět však nenechává prostor pro svobodnou vůli člověka a s ní spojenou odpovědnost a to jak právní tak morální. Neboť nemohu-li si vybrat co učiním, jak za takové jednání mohu být odpovědný? A to především právně odpovědný? Neboť člověk může mít iluzi toho, že si vybere, či rozhodne o tom co učiní, avšak vše ho předurčuje jen k jedné variantě možného jednání, tedy i v případě, že zaujme ke svému jednání subjektivně negativní morální postoj, měl by za takový čin být i právně odpovědný?

Vzhledem k tomu, že je determinismus velmi starou myšlenkou, vyvinul se v několik alternativních směrů. Bude tak vhodné představit si několik jeho nejužívanějších druhů. Jako první bude rozumné nejdříve diferencovat determinismus od predeterminismu neboli predestinace. Oba dva termíny jsou si ve svém obsahu podobné, kdy je v obou případech vše předem předurčené, nicméně na rozdíl od determinismu, ve kterém jsou hlavní hybnou silou zákony akce a reakce, je u predeterminismu/predestinace hybnou silou a tím kdo vše určuje bůh.

Fyzikální determinismus věří, že celý svět, vesmír a vůbec všechno kolem nás je určeno pravidly Newtonovské fyziky a to nejen hmotné objekty jako například nebeské objekty, ale i naše svobodná mysl a jakákoliv drobná i velká rozhodnutí.

Podle fyzikálních deterministů by bylo možné na základě matematických výpočtů určit budoucí rozhodnutí člověka podobným způsobem jako dokážeme kupříkladu vypočítat místo dopadu projektilů vystřelených ze zbraně, na základě

započítání veškerých fyzikálních proměnných, které budou na projektil působit jako například odpor vzduchu, hmotnost a potenciální energie prachové složky, tření hlavně, vlhkost, nadmořská výška, úhle atd.

Fyzikální determinismus předpokládá, že vnitřní procesy v mozku jsou ovlivněny stejnými a neměnnými zákony Newtonovské fyziky a tak naše rozhodnutí a veškeré naše volby jsou těmito zákony dopředu determinovány, tedy není možné odchýlit se od zákonitostí kauzality a jednat tak podle své svobodné vůle.

Biologický determinismus přikládá hlavní vliv genetiky a našim po rodičích zděděným predispozicím prostřednictvím DNA. S obrovským a rychlým rozvojem přírodních věd v posledních desetiletích začínáme mnohem lépe než kdy dříve chápat obrovský vliv zděděné genetické informace na náš charakter, agresivitu, morální postoje a na to jak silně genetika působí na naše rozhodovací procesy. V odvěkém boji geny versus prostředí se začíná ukazovat, že síla genů převyšuje výchovu a prostředí v poměru 70:30.

To jakou genetickou informaci a vybavenost si životem ponese, si nikdo z nás nevybírání a tím ani to jaké genetické predispozice k agresivnímu chování, náchylnosti k alkoholu či návykovým drogám a hazardu. Všichni ovšem bez rozdílu čelíme stejnému právnímu pořádku a neseme stejnou právní odpovědnost.

Psychologický determinismus vychází z premisy, že hlavní hodnotou, po které člověk prahne, je slast a co největší uspokojení. Člověk tak prahne především po tom, co v něm vyvolá největší pocit uspokojení a štěstí.

Nejsilnějším protiargumentem psychologického determinismu je ten argument, že někteří lidé se zřeknou osobního pocitu blaha a pohodlnosti ve prospěch ostatních. Nicméně dle mého názoru může tento fakt či argument být naopak použit ve prospěch psychologického determinismu, neboť nesobecké altruistické jednání, vzdání se vlastního blaha, pomoc bližnímu svému, může být na základě vnitřního přesvědčení pro určité jedince tím nejvyšším blahem, kterého mohou dosáhnout. A tak jejich konání naprosto odpovídá premisám psychologického determinismu.

Fatalismus - fatalisté jsou názoru, že veškeré dění je absolutně předurčeno osudem, díky čemuž nemá žádná osoba kontrolu nad svojí budoucností. Výsledkem takového přesvědčení je, že nemá cenu se o cokoli snažit, neboť

nelze utéct svému osudu a stane se přesně to co se má stát.²

Náboženský nebo též teologický determinismus staví svoji teorii na boží vševědouce. Bůh je vševědoucí a všemocný, a proto vše co děláme je předem určené, neboť kdyby to nebylo určené, bůh by nevěděl, jaké budou naše kroky a tím by nebyl vševědoucí.

Kulturní determinismus zastává názor, že je naše chování determinováno společností a kulturou, ve které vyrůstáme.

Deterministický světónázor přistupuje k člověku jako k součásti vesmíru, se kterým člověk sám i jeho vůle podléhají přírodním zákonům, od kterých neexistuje žádná odchylka a směřují tak k jediné možné determinované budoucnosti.³

Determinismus tak hledí na realitu jako na nekonečnou řadu příčin a následků, kdy jedna událost podmiňuje druhou a nic se tak neděje bez důvodu a vše co se děje má zároveň svůj následek. Něco nemůže vzniknout z ničeho a to nejen hmotná věc, kterou můžeme například ohmatat či k ní přivonět, ani naše myšlenky, jež jsou tvořeny uvnitř v naší hlavě. V důsledku toho determinismus popírá svobodnou vůli a tak narušuje teorii odpovědnosti a to jak odpovědnost morální tak odpovědnost právní. A to z toho důvodu, že pokud je determinismus skutečně pravdivý, je člověk jen loutkou houpající se na jen těžko pozorovatelných nitkách kauzálního řetězce bez možnosti tento řetězec jakkoliv narušit a změnit své směřování životem. Neboť z tohoto pohledu je člověk jen divákem sledujícím svůj život skrze zorničky svých očí bez možnosti jakkoliv zasáhnout. Neboť pokud jsou veškeré události na základě Newtonovské fyziky již dopředu dané a člověk i jeho rozhodnutí nejsou tvořeny ničím jiným než částicemi podléhajícím zákonům Newtonovské mechaniky, pak jsme jen výsledkem vektorů částic a jako takoví nemůžeme být ani morálně ani právně odpovědní.

Pokud tedy teorie determinismu leží na pravdivých základech a disponovali bychom zařízením, jež by dokázalo v plné míře naplnit Gracusův teorém, byla by budoucnost a tím i rozhodnutí každého člověka předvídatelné.⁴

Ve světle deterministické teorie by se tak člověk podobal něčemu co si

2 AUNE, B., Fatalism and Professor Taylor, s. 512-519.

3 FISHER, John Martin; KANE, Robert; PEREBOOM, Derk; VARGAS, Manuel. Four views on free will. Oxford: Blackwell Publishing, 2007, s. 5.

4 Hondrich, T. How Free Are You? The Determinism Problem, Oxford: Oxford University Press, 1993, str 70.

dnes představujeme pod pojmem robot, jehož hardware by byl namísto základních desek a měděných spojů tvořen biologickou hmotou našeho mozku, na němž by běžel software nastavený deterministickými příčinami, které nejsou v moci nositelů nikterak ovlivnit.

4. Indeterminismus

Indeterminismus je světonázorem stojícím v opozici vůči determinismu. Je teorií zastávající premisu že ne každá událost musí mít svoji příčinu v deterministickém smyslu.⁵ Zatímco determinismus stojí na pevných základech Newtonovské fyziky, indeterminismus staví na poznacích kvantové mechaniky. Pro pochopení myšlenek indeterminismu je tak nezbytné alespoň povrchové povědomí kvantové mechaniky.

Kvantová mechanika je obor fyziky, jejíž historie se začala psát v 19. století. Právě v té době došlo k objevům v oblasti pohybu a jeho nepředvídatelnosti na úrovni elementárních částic.

K vysvětlení nebylo možné použít klasickou Newtonovskou mechaniku, která měla v té době neochvějně dominantní postavení a na které byla postavena deterministická teorie.

Zastánci svobodné vůle se pak zaradovali a věřili v to, že kvantová fyzika zachraňuje svobodnou vůli. Na základě pokusů bylo totiž zjištěno v kvantovém světě tedy světě elementárních a subatomových částic, že neplatí nám známé fyzikální zákony tedy zákony Newtonovské fyziky a tedy že se tyto částice pohybují nahodile bez možnosti předem určit jejich pohyb dle deterministických zákonitostí.

Závěry vzniklé ze zkoumání kvantové fyziky tak popírají deterministickou kauzalitu, neboť zákonitosti, podle nichž se do té doby točil svět, tedy zákony Newtonovské mechaniky jsou ve světě kvant neaplikovatelné.

Mnozí filozofové brojící proti deterministicky kauzálnímu pojetí světa spatřují v zákonitostech kvantové mechaniky důkazy o tom, že lidé jsou skutečně nositeli svobodné vůle a že naše rozhodnutí nejsou jen deterministicky předurčena.

Přestože patřím mezi osoby, jež by byly rády přesvědčeny o tom, že nejsme pouhými otroky kauzality a jsme skutečně nadáni svobodnou vůlí, pokládám argument o svobodné vůli založený na nahodilosti kvantové fyziky jako

5

neopodstatněný.

Předně pokud by byl indeterminismus pravdivý a naše svobodná vůle a volba, kterou učiníme by nebyla deterministicky podmíněná a to za použití argumentů, že jevy odehrávající se na subatomární úrovni nemají kauzálně zapříčiněný charakter, nýbrž se řídí principy nahodilosti, nepocit'uji, že bych za přijetí takové teorie, že se mé svobodné rozhodování řídí principem náhody, mělo o něco více svobodné vůle nežli při pravdivosti teorie deterministické.

I pokud bych tedy své jednání díky této teorii zachránil před determinismem, stal bych se závislým na náhodě, což mě nikterak neposune v cestě stát se morálně odpovědný.⁶

Další trhlinou, kterou teorie indeterminismu má, je fakt, že i kdyby byl indeterminismus pravdivý, vychází ze zákonitostí, které působí na subatomární úrovni, což je jiná úroveň než na které pracuje lidský mozek a tedy i mysl. Co však i přesto, že jsem zastáncem determinismu musím připustit, je ta skutečnost, že kvantová nahodilost má vliv na naši svobodnou vůli. Ovšem v mém pojetí a co tím chci říct, to neznamená, že se díky kvantové mechanice mohu svobodně rozhodovat, avšak mám na mysli pouze a jen to, že se kvantové procesy promítají i do našeho deterministicky řízeného světa. Jak jinak si totiž vysvětlit, že o nich právě teď a právě v tuto chvíli píšu v této práci?

6 HONDERICH, T. (ed.). Oxford Companion to Philosophy. Oxford: University Press, 2005, s. 230.

5. Libertarianismus

Libertarianistický proud do své teorie inkorporuje přítomnost náhodných jevů, jež mají následně dopad na naše rozhodování. Zástupci libertarianismu jsou toho názoru, že determinismus je neslučitelný s existencí svobodné vůle, že svobodná vůle existuje a že jsme jakožto bytosti nadané rozumem vymaněné z kauzálního řetězce. Svobodnou vůli spatřují v možnosti člověka volit po důkladné úvaze z vícero variant, jež jsou mu k dispozici.

Libertarianismus je teorií řadící se k inkompabilistickému proudu, přestože říká, že jsme nadáni svobodnou vůlí, avšak i přes tuto premisu nepopírá, že je svět řízen deterministickými zákony. Popírá však jejich ultimátní vztah a ovlivňování svobodné vůle kauzálním řetězcem událostí, avšak nechává prostor pro svobodnou vůli.

Optikou libertarianismu nemusí být veškeré události zapříčiněné svobodnou vůlí ani deterministickou kauzalitou.⁷ Libertarianisté vysvětlují svobodnou vůli dvěma koncepcemi.

První z nich vysvětluje tvorbu svobodné vůle tak, že svobodné rozhodnutí není v našem mozku tvořeno čistě fyzikálními zákony a že tvorba rozhodnutí je jakýsi nefyzikální proces tvořený něčím co převyšuje fyzikální zákonitosti světa.

Druhé vysvětlení libertarianismus v mystickém pojetí hájí svobodnou vůli prostřednictvím nedeterministického, probabilistického chování subatomárních částic tak jak je známe z kvantové mechaniky.

Osobně se nemohu ztotožnit ani s jednou z těchto dvou koncepcí. V případě první koncepce mám problém přijmout tvrzení, že tvorba rozhodnutí je jakýsi nefyzikální proces, jenž vznikne z něčeho, co převyšuje fyzikální zákonitosti tohoto světa. Abych mohl přijmout takový argument za svůj, musel bych vidět nějaký průkazný důkaz o tom, že naše myšlenky jsou tvořeny něčím jiným než pouhou bouří chemicko-elektrických signálů v našem mozku. Při takovém to výkladu nepodloženém žádným pádným důkazem bychom se dostali

7

do sféry jakého si mystična, něčeho co přesahuje naše vnímání světa. Nezastávám názor, že lidstvo již objevilo vše, co objevit šlo a my jsme na technologickém vrcholu, tedy že nic dalšího již objeveno být nemůže. Naopak domnívám se, že do zákonitostí a tajů přírody a vesmíru teprve začínáme pronikat. Nicméně jak bude popsáno v dalších částích mé práce, zdá se, že je naše myšlení řízeno spíše než něčím mystickým, nevysvětlitelným a záhadným, a skutečně spíš podléhá zákonitostem matky přírody a tedy chemie a fyziky. Blíže k tomuto tématu bude pojednáno v kapitole s názvem Nefilozofické vědy.

V případě druhé libertarianistické koncepce vidím osobně problém s tím, že svobodná vůle nemůže být zachráněna argumenty o nedeterministickém chování subatomárních částic. V takovém případě by totiž byla svobodná vůle založena na náhodě. A náhodu rozhodně nelze pokládat za svobodu.

6. Kompatibilismus a Inkompatibilismus

Pro správné pochopení kompatibilistické teorie bude nejlepší v první řadě charakterizovat její pozici vůči teoriím, které již známe z předchozího textu. Nejedná se totiž o další teorii stojící vedle teorie determinismu, indeterminismu a libertarianismu, nýbrž se jedná o teorii formulovanou spojením těchto protichůdných teorií do jedné. Jedná se tedy o pokus sloučení na první pohled neslučitelných teorií a to existence svobodné vůle a deterministickou kauzalitu událostí v jednu kompatibilní teorii.⁸ Jedná se a reaguje tak na dilema determinismu, jež vychází z premisy, že pokud jsou naše jednání jen součástí kauzálního řetězce a determinismus je tak pravdivý, pak v takovém případě nemůžeme mít svobodnou vůli a nejsme tak v rozhodování svobodní v důsledku čehož nemůžeme být ani odpovědní. Pokud by však naše jednání opravdu nebylo deterministické, bylo by naše jednání pouze nahodilé, a tak bychom se nemohli považovat za svobodné.

Svobodná vůle pak musí být logicky nemožná, neboť teorie determinismu a teorie indeterminismu vyčerpávají veškeré logické možnosti.⁹ S touto myšlenkou se však pokouší bojovat kompatibilismus. Proti teorii kompatibilismu však zároveň stojí teorie inkompatibilismu, o níž si povíme později v této kapitole.

Kompatibilismus tedy zastává názor, že je determinismus slučitelný se svobodnou vůlí a tím i odpovědností a člověk tak může být právně i morálně odpovědný přesto, že jsou věci a události kolem nás součástí kauzálního řetězce. Kompatibilisté tvrdí, že je determinismus reálný, avšak nevylučují jeho existenci. Veškeré příčiny jsou tak následované konkrétními důsledky, jež se samy stávají příčinami důsledků budoucích, avšak člověk není tímto kauzální řetězcem svázán a může si sám bez kauzálních příčin rozhodnout na základě svých tužeb popřípadě na základě nahodilosti, co udělá.

8

McFee, G. Free Will: Central Problems of Philosophy, Durham: Acumen, 2000, str. 69.

9 Jedním z prvních, vyjádřil tento problém byl P. F. V článku Freedom and Resentment z roku 1962.

Kompatibilisté na obranu své teorie používají argument, že v protikladu ke svobodné vůli nestojí kauzální řetězec příčin a následků, nýbrž ovlivnění rozhodnutí přinucením. Přestože je jednajícím okolnostmi determinován, není determinován v oblasti svobodné vůle a volby, kterou učiní. Je čistě na svobodné vůli jednajícího jaké jednání si vybere a tím pádem může být za takové jednání i odpovědný.

Kompatibilismus tedy uznává možnost svobodné vůle a deterministických událostí existujících zároveň. Tato teorie pak umožňuje existenci svobodné vůle v jinak deterministickém univerzu, což znamená, že si člověk uchovává svoji svobodnou vůli i přes to, že je determinován událostmi a jeho jednání je do jisté míry předurčeno.

Přínos teorie kompatibilismu propojující nesmiřitelné směry determinismu a svobodné vůle, spočívá v tom, že je velmi významnou teoretickou konstrukcí, neboť řeší věčný spor o svobodné vůli.¹⁰

V opozici ke kompatibilismu pak stojí inkompatibilismus, jenž bere za svou tezi, že není možné, aby svobodná vůle a determinismus existovaly vedle sebe v jedné realitě. Člověk podle něj nemůže být ze svého jednání odpovědný za předpokladu že je člověk a jeho jednání pouhým výsledkem dopředu daných neovlivnitelných deterministických skutečností.

Inkompatibilisté vnímají lidskou svobodnou vůli jako možnost vytvořit nový kauzální řetězec svým ničím a nikým neovlivněným svobodným jednáním. Pod pojmem svobodná vůle tak vnímají mnohem širší pojem nežli kompatibilisté, kteří svobodnou volbu a svobodnou lidskou vůli spatřují pouze v možnosti vybrat si z alternativních možností.

Honderych k tomu poznamenává, že je ústřední problém pojatý u obou dvou koncepcí špatně pojímán, že ultimátní univerzální definice svobodné vůle ve skutečnosti neexistuje, a že jsou zde v otázce svobodné vůle dva pevně zakořeněné pohledy, z nichž pramení i dvě různá pojetí,¹¹ jež jsou odlišně akceptována těmito dvěma nesmiřitelnými směry.

¹⁰ Taylor, R. *Metaphysics*, New Jersey: Prentice Hall, 2. vydání, 1974, str. 55, 56.

¹¹ K tomu viz např. Sommers, T. *The two faces of revenge: moral responsibility and the culture of honor*.

In *Biology & Philosophy*, Vol. 24, Issue 1, 2009, s. 35-50.

7. Nefilozofické vědy zkoumající svobodnou vůli

Spor o svobodnou vůli již několik posledních desítek let není nutné vést pouze za pomoci filozofických argumentů a logických tvrzení, nýbrž se zde ve stále větší míře mohou projevit empirické vědy a to především díky technologickému pokroku, který jsme v posledních dekadách díky zvýšené kapacitě výpočetní techniky prodělali.

Mezi nejvýznamnější objevy, jež pomohly zkoumat problematiku svobodné vůle i z jiného než filozofického pohledu lze jistě zařadit například magnetickou rezonanci díky které můžeme v reálném čase sledovat vzruchy neuronů, jež se odehrávají při rozhodovacím procesu v mozcích sledovaných subjektů. Přírodovědecké obory se na volbu rozhodnutí a svobodnou vůlí dívají optikou striktně fyzikálních zákonů a popisují procesy v mozku bez představy zásahu jakýchkoliv bližších entit jako například duše, a tak nám podávají nezkrácený pohled na to co se v cerebrálním prostoru skutečně odehrává. Čím více toho o mozku a jeho fungování vědecká obec zaobírající se neurovědami ví, tím více se přiklání k deterministickému chápání našich rozhodovacích procesů a předkládá výsledky svých nejnovějších poznatků v oblasti neurovědy, jež dávají na vědomí, že lidský mozek je vskutku řízen zákony kauzality.¹²

To mimo jiného znamená, že se procesy v našem mozku a tím pádem pravděpodobně i celé naše rozhodování řídí klasickou Newtonovskou fyzikou a nenechávají tak prostor pro působení subatomárních a elementárních částic řídicích se nahodilostí, tak jak nám je popsala kvantová fyzika. Tím pádem nenechávají tyto nejmodernější poznatky moc velký a chtělo by se mi dokonce napsat žádný prostor pro svobodnou vůli a tím pádem ani pro odpovědnost ať už morální, či právní.

Rozhodovací procesy jsou již v dnešní době současnými technologiemi měřitelné a jak prokázaly série experimentů i předpověditelné a to na základě určitých pravidel a posloupností, které jsou vykazovány mozkovými aktivitami.¹³

Řadou experimentů bylo prokázáno, že rozhodnutí člověka je možné zjistit

12

ROSKIES, A., *Neuroscientific challenges to free will and responsibility*, s. 421.

13 ROSKIES, A., *Neuroscientific challenges to free will and responsibility*, s. 421.

ještě dříve než si ten samý člověk vůbec svoji volbu uvědomí. V této otázce učinil první významné objevy americký neurolog vědec Benjamin Libet a to již v 80. letech 20. století.¹⁴ Jeho experimentem bylo prokázáno, že z mozkové aktivity lze vyčíst jednání subjektů ještě předtím než si jednající subjekt uvědomí, že chce dané rozhodnutí vykonat. Činnost mozku a tím i následného jednání je tak neuvědomělá a pak je naše volba a přesvědčení, že jsme dané jednání učinili my sami, iluzorní.

Experiment vypadal tak, že Libet s pomocí elektroencefalografu snímal cerebrální aktivitu zkoumaného jedince. Jedinec byl umístěn tak, aby mohl sledovat číselník, na kterém se pohybovala hodinová ručička a ten měl za úkol sám si ze své vlastní vůle rozhodnout, kdy stiskne tlačítko. Pomocí uvedeného přístroje byla snímána jeho mozkomotorická aktivita v oblasti mozkové kůry, která je za tuto motorickou aktivitu zodpovědná, a určit čas respektive kde byla ručička hodin ve chvíli jeho svobodného rozhodnutí a tlačítko zmáčknout. Měřením bylo následně zjištěno, že neurologické signály, které jsou zodpovědné za motorické funkce stlačení tlačítka byly započaty zhruba 700 milisekund předtím než subjekty určili přesný okamžik svého „svobodného rozhodnutí“ stisknout tlačítko.

Experiment tak prokázal, že mozek rozhoduje za naše vědomé já a naše vědomé já, které si myslí, že činí rozhodnutí, mozek předchází cca o 400 milisekund. Tento pokus byl několikrát opakován k prokázání jeho relevantnosti. které ovšem došli ke stejnému závěru. Díky tomuto závěru vzniklému z tohoto experimentu je celá řada neurovědců zastáncem názoru, že svobodnou vůli nemáme.¹⁵

Výsledky experimentu byly následně ověřeny a prokázány sérií pokusů, jenž na pokus Benjamina Libeta navazovaly. Byť jsem osobně zastáncem tvrdého determinismu jak je již nejspíš z předcházejícího textu patrné, bylo by ode mne

14 LIBET, Benjamin. Brain stimulation in the study of neuronal functions for conscious sensory experience. *Human Neurobiology*. 1982, no. 1, s. 235 – 242.

15 Srov. např. WEGNER, D. Précis of Illusion of Free Will. In *Behavioral and Brain Sciences*, Vol. 27, No. 5, 2004; a WEGNER, D. The mind's best trick: How we experience conscious will. In *TRENDS in Cognitive Sciences*, Vol. 7 No. 2, 2003, s. 65-69. Nebo GAZZANIGA, M. Free Will Is an Illusion, but You're Still Responsible for Your Actions. In *The Chronicle of Higher Education*, March 18, 2012. Dostupné z: <http://chronicle.com/article/Michael-S-Gazzaniga/131167/>. Obdobně i: CRICK, F. *Věda hledá duši: překvapivá domněnka*. Praha: Mladá fronta, 1997.

jakožto od autora této práce neobjektivní, kdybych nezmínil fakt, že byl Libetův experiment přijat rozporuplně a že se vůči němu vyrojila i vlna kritických názorů. Libetovi bylo například vyčítáno, že experiment využívá subjektivního pocitu zkoumaného subjektu, který sám má podat výpověď o tom, kdy učinil "svobodné rozhodnutí", kdy stiskne tlačítko.¹⁶ Dalším důvodem, pro který byl experiment kritizován, byla skutečnost, že v jeho průběhu byla monitorována pouze určitá, relativně malá oblast mozku, přičemž nebylo vzato v potaz jaké ostatní části v mozku by mohly být ve chvíli rozhodování aktivní a spolupodílející se na formování rozhodnutí.¹⁷ Zároveň je však třeba dodat, že některé argumenty které byly Libetovy vytýkány jsou zároveň při mírně odlišném výkladu argumenty svědčící ve prospěch Libetových experimentů. Kdy kupříkladu Libet na argument, že byla měřená pouze malá část mozku kontruje tvrzením, kdy říká, že právě proto že byla měřena pouze malá část mozku je možné, že k jeho aktivaci dochází ještě mnohem dříve než při svém experimentu naměřili a to právě proto, že byla měřena pouze malá oblast z celkového cerebrálního prostoru.¹⁸ Tím by ovšem k rozhodnutí na nevědomém základu došlo ještě o několik milisekund dříve, než bylo zjištěno, což by ještě více svědčilo o nesvobodě svobodné vůle a ve prospěch Libetových experimentů a z nich vzešlých závěrů.

Priming je další ověřenou vědeckou teorií spjatou s výzkumem svobodné vůle, která taktéž nepodporuje existenci svobodné vůle. Jedná se o kognitivní proces který otiskuje do našeho podvědomí podnět, aniž bychom si uvědomovali, že se uchování tohoto podnětu v našem podvědomí vůbec nachází . Tento podnět pak ovlivňuje naše vědomí a rozhodování, které ovšem vychází z podvědomí, tedy o něm vědomě nevíme, přesto má však v konečném důsledku velký vliv na naše jednání.¹⁹ Toto chování a myšlení je následně ovlivněno ve vztahu k podobným

16 KOUKOLÍK, František. Mozek a jeho duše. 1. vyd. Praha: Makropulos, 1995, 158 s.

17 KLEMM, W. R. Free will debates: Simple experiments are not so simple. *Advances in Cognitive Psychology* [online]. 2010-1-1, vol. 6, issue -1, s. 47-65 [cit. 2013-06-24]. DOI: 10.2478/v10053-008-0076-2. Dostupné z: <http://versita.metapress.com/openurl.asp?genre=article>.

18 LIBET, Benjamin aj. TIME OF CONSCIOUS INTENTION TO ACT IN RELATION TO ONSET OF CEREBRAL ACTIVITY (READINESS POTENTIAL). *Brain*. 1983, č. 16, s. 636

19 KOHOUTEK, Rudolf. Priming. *ABZ slovník cizích slov* [online]. Místo publikace neznámé, publikováno 29.11.2008 [cit. 20.5.2014]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/priming>.

předmětům a působí podprahově, tedy si vůbec neuvědomujeme, že tam takové ovlivnění je.²⁰

Hojně používaným příkladem primingu je fenomén červeného auta. Ten říká, že pokud si člověk pořídí vozidlo červené barvy bude od té chvíle vnímat kolem sebe auta červené barvy mnohem více než tomu bylo doposud.

O vliv primingu na naše vědomí se pak začaly začátkem 90. let 20. století zajímat i vědci jako Gerard E Petty a Gary L WELLS, kteří se intenzivně zabývali výzkumem primingu na naše jednání a rozhodování a prokázali, že naše následné rozhodování je propojeno s předešlými pohyby našeho těla, důsledkem čehož je i tímto způsobem naše svobodná vůle ovlivnitelná.

Experiment spočíval v ovlivnění souhlasných a nesouhlasných odpovědí v dotazníku jenž byl sledovaným subjektům předložen poté, co byly předem požádání o vykonávání jednoduchých pohybů těla, jimiž byly souhlasné a odmítavé pohyby hlavy.

Tímto experimentem bylo dokázáno, že fyzický pohyb má vliv na naše prožívání a myšlení, a dále že může být naše lidské rozhodování předem ovlivněno případně dokonce naprogramováno.

V návaznosti na tyto výzkumy Primingu, vytvořil John Bargh obdobný experiment avšak zkoumal opačné působení Primingu tedy jaký vliv mají verbální podněty na fyziologické reakce lidského organismu a na lidské jednání.

Pro experiment byla vybrána skupina mladých lidí, která byla následně rozdělena na dvě skupiny a obě tyto skupiny byly vystaveny odlišným verbálním podnětům.

První skupina byla vystavena slovům asociující stáří jako například: starý, plešatění, vrásky, šedivý atd. zatímco naopak druhé skupině byla podsouvána slova jež evokovala mládí jako například: hbitost, rychlost, síla, energičnost atd. Následně byly skupiny požádány aby se po prezentaci těchto slov přesunuly do druhé místnosti, přičemž aniž by o tom věděli byl měřen čas potřebný k tomuto přesunu. Výsledkem experimentu bylo následně zjištěno že jedinci ze skupiny kterým byla podsouvána slova připomínající mládí byli při tomto přesunu do jiné místnosti mnohem rychlejší než druhá skupina stejně starých lidí, jimž byla

20 PETTY, R. E., WELLS, G. L. The Effects of Overt Head Movements on Persuasion: Compatibility and Incompatibility of Responses. In Basic and Applied Social Psychology. Vol. 1, No. 3, Lawrence Erlbaum Associates, 1980. s. 219-230.

podsunuta slova asociující stáří.²¹

Experimentů týkajících se primingu bychom mohli vyjmenovat celou řadu nicméně v závěrech všech experimentů bychom došli ke stejnému závěru že lidské chování, rozhodnutí, případně emoce jsou velmi snadno ovlivnitelné i tak jednoduchými nástroji jako jsou jednoduché fyzické pohyby, či pozice těla nebo soubor slov. Tento experiment stejně jako mnoho jiných lze tak přičítat k dobru zastáncům determinismu a nesvobody vůle.

Pokud je snadné takto lehce manipulovat myslí, případně rozpoznat rozhodnutí daného jedince ještě dříve než si je tohoto rozhodnutí vědom sám ten kdo toto rozhodnutí vytváří, jak moc víry musíme po předložení takových empirických důkazů ve svobodnou vůli mít?

V obou dvou těchto nastíněných experimentech je myslím snadno rozpoznatelné že lidský mozek funguje stejně jako například nebeská tělesa na základě předem daných pevných Newtonovských zákonech.

Pokud je možné tak snadno ovlivnit lidské rozhodování stejně jako lidské emoce, jak to nastiňují experimenty spojené s primingem a tedy působením makro částic, není zde v důsledku těchto experimentů ponechán prostor pro zastánce svobodné vůle stavějících na argumentech kvantové mechaniky.

V případě, že je naše jednání možné předurčit, případně dokonce i přeprogramovat tak jednoduchým trikem jakým je kývání hlavou případně držení těla v určité pozici nebo souborem slov, je snad i zbytečné zpochybňovat vliv mnohem sofistikovanějších metod jakými jsou například léky (např: antidepresiva, nebo sedativa) , případně elektromagnetické vlnění vycházejících z cívky a působící přímo na oblast mozku, kterou chceme aktivovat, případně ovlivnit.

Tyto experimenty vedou dle mého názoru k závěru že je třeba dojít k potlačení filozofických úvah o tom že jsme tvoření něčím více (duší) než jen změtí buněk a částic tvořících naši tělesnou schránku a v konečném důsledku i toho co tvoří naše vědomí samotné.

Aby mohl zaznít protiargument ve smyslu toho, že je naše svobodná vůle řízena něčím co převyšuje chemické a fyzikální pochody našich tělesných schránek a především orgánu, jež rozhodování řídí a tedy mozku, muselo by toto

21 BARGH, J. A., CHEN, M., BURROWS, L. Automaticity of Social Behavior; Direct Effects of Trait Construct and Stereotype Activation on Action. In Journal of Personality and Social Psychology. Vol. 71, No. 2, American Psychological Association, 1996. s. 230-244

vědomí / duše být odděleno, rozuměno neovlivnitelné působením tak pozemských a prostých věcí jakými jsou léky, drogy, endorfiny jež tělo automaticky vyplaví do mozku spořádáním dostatečně velkého množství čokolády, držení těla, případně fyzickou aktivitou jež napomůže zvýšenému vyplavení testosteronu (neboli hormonu agresivity). Všechny tyto jmenované věci jsou totiž schopny ovlivnit a pozměnit naše jednání a v dostatečně velké koncentraci pak mohou naprosto změnit charakter člověka.

Někteří by na takovéto závěry mohli namítnout, že takovéto pokusy dokazují pouze to jak snadno lze ovlivnit a zmanipulovat svobodnou vůli člověka nikoliv to, že člověk svou svobodnou vůli postrádá úplně.

Je však třeba vzít v úvahu, že ve většině případů, kdy jsou takovéto podobné experimenty prováděny, jedná se pouze o krátkodobé působení a vliv několika málo determinantů a i přes tuto svoji krátkodobost nám ukazují, jak jsou schopny snadno a jednoduše ovlivnit jednání pokusných subjektů. Nicméně já se ve své práci pojednávám o životě jako celku a tedy o dlouhodobém působení. Je potřeba převést si závěry nikoliv na soubor několika málo determinantů jako je skupina slov či krátkodobé držení těla, přičemž ještě jednou zdůrazňuji, že i takovéto krátkodobé působení jen několika mála determinantů dokáže ovlivňovat svobodnou vůli, ale na život jako takový a celkový soubor veškerých determinantů, jež na jedince během jeho života působí.

8.Svobodná vůle a psychologie

Světlo do našeho hledání pravdy o tom, zda jsou lidé skutečně zodpovědní za své činy na základě své svobodné vůle a nebo zda jsou pouhými oběťmi kauzality a determinujících okolností, jež nemají možnost ovlivnit, nám vnesou i experimenty, které se udály na poli psychologie. Experiment, který v této části práce představím, nám velice dobře ukáže, jak se naprosto z běžných lidí, kteří jsou vystavení nepříznivé situaci mohou stát autoritářští a sadističtí jednotlivci. Experiment, jenž bych rád představil je i mezi širokou veřejností dobře známý jako Stanfordský vězeňský experiment.

Experiment měl za cíl zjistit, co vede dozorce ve věznicích k tomu, aby se chovali vůči vězňům krutým způsobem. Byl proveden v roce 1971 ve sklepních prostorech Stanfordské univerzity. Jako účastníci experimentu byli prostřednictvím inzerátu vybráni studenti univerzity. Sledované subjekty za sebou neměli kriminální minulost a prošli sérií testů, jež vyloučily psychicky nestabilní jedince s patologickými, sociopatickými, sadistickými sklony. Jinými slovy subjekty experimentu byli psychicky zdraví jedinci.

Z celkem 75 zájemců o daný experiment bylo vyselektováno 24 neoptimálnější subjektů, jež se mělo podrobit pokusu. Na základě náhodného rozdělení na dvě skupiny bylo poté určeno, kdo bude zastávat roli vězně a kdo roli bachaře. Z každé skupiny byli následně odselektováni tři účastníci, kteří měli sloužit jako náhradníci. Experiment tak probíhal na celkem 18 sledovaných subjektech rozdělených po devíti na dvě skupiny, tedy skupinu vězňů a skupinu dozorců. Roli ředitele věznice pak sehrál samotný vedoucí experimentu Philip G. Zimbardo.

Samotné pro experiment zhotovené vězení se nacházelo ve sklepních prostorech katedry psychologie na Stanfordské univerzitě. Vězení se skládalo ze tří cel, do kterých byli vězni rozdělení po třech. Pro případ neposlušnosti vězňů zde byla vybudována i samotka, kam měli být vězni posíláni za trest. Dozorcí měli k dispozici centrálu pro dozorce a nechyběl ani vězeňský dvůr. Celý prostor byl monitorován tajným systémem kamer a mikrofonů. Úbor dozorců tvořila uniforma, píšťalka, sluneční brýle se zrcadlovými skly a obušek. Stejnokroj vězňů byl tvořen neforemný overalem, sandály a sítkou na vlasy. Ve vězení také

fungoval vězeňský řád a pravidla chování. Dozorcům bylo zakázáno trestat vězně fyzickými tresty jako například bitím či je fyzicky zneužívat. Vězni mezi sebou nemohli používat jména, ale museli se oslovovat pouze číslem. Oslovit dozorce mohli pouze uctivým oslovením, pane dozorce. Subjektům experimentu dále nebylo upřesněno jakou přesnou roli mají sehrát. Dozorci i vězni sami měli vytvořit prostředí věznice, čímž byl dán prostor pro jakousi improvizaci.

Experiment byl celkově naplánován na dobu čtrnácti dní. Nicméně díky eskalaci situace a násilí musel být po šesti dnech ukončen. Cílem experimentu bylo zjistit jak může nepříznivá situace měnit normální slušné, dobré lidi ve zlé a motivovat je tak k činění zla.

Výše zmíněné determinanty jakými byly rozdělení studentů na dozorce a vězně, druh oblečení, sžití se svojí rolí a samotná situace tak během pár dní změnila chování průměrných lidí na bezmocné a pasivní vězně a na se sklony k sadismu autoritářské dozorce.

Experiment nám tak ukazuje, jak vnější okolnosti a události mohou ovlivnit svobodu našeho jednání. Na vině co se týče změny chování jsou fenomény jako hraní role a internalizace rolí, poslušnost vůči autoritě, skupinové myšlení, sociální schválení a infra humanizační zkreslení, konformita, efekt přihlížejícího, anonymita, deindividualizace, dehumanizace a intelektualizace.

Zajímavostí experimentu bylo, že svoji roli nepřijali pouze subjekty experimentu a tedy vězni a dozorcí, ale rovněž experimentátor sám a dokonce rodiče vězňů²². I samotní dozorcí jen těžko chápali jak se jejich osobnost mohla během tak krátké chvíle proměnit a za své činy během experimentu po jeho skončení cítili negativní pocity. Za své činy během experimentu se následně dokonce omluvili. Své chování se snažili vysvětlit tak, že pouze hráli své role, jež jim byly přiděleny. Podobně argumentovali po druhé světové válce i nacističtí zločinci, kdy se snažili u soudu hájit tím, že pouze plnili rozkazy.

Splněním rozkazů souvisí také s přenášením odpovědnosti na jiného. Především na autoritu a tím se dostáváme k fenomenu poslušnosti vůči autoritě a s tímto pojmem souvisejícímu taktéž velice známému experimentu jenž vešel do povědomí jako Milgramův experiment.²³ Poslušnost vůči autoritě je stav, kdy

22 ZIMBARDO, P. (2007) The Lucifer Effect. How good people turn evil. London: Rider, s. 170

23 Experiment jenž se uskutečnil v roce 1963 pod taktovkou sociálního psychologa Stanleyho Milgrama, známý jako Milgramův experiment zjišťoval kam až jsou lidé schopni zajít ve vztahu poslušnosti k autoritě. Experiment měl přispět k vysvětlení toho jak se běžní občané Německa změnili ve Vražedné stroje při holocaustu za druhé světové války. Experiment byl proveden na Yaleově univerzitě. Sledované subjekty byly najaté prostřednictvím inzerátu v novinách za

osoba bezmyšlenkovitě vykonává příkazy nadřízené osoby bez ohledu na následky, které takové konání může mít, či má. Jedná se o fenomén, kdy podřízená osoba podřídí svou vůli přání své autority. Jde v podstatě o jakýsi poddruh konformity (viz dále).

Dalším fenoménem, jenž zasahuje do našeho svobodného myšlení a jednání a ovlivňuje ho, respektive raději bych možná vzhledem ke svému deterministickému přesvědčení měl napsat ne ovlivňuje, ale řídí ho je skupinové myšlení.²⁴ Lidé kteří jsou "uzavření" v určité skupině se rozhodují často ne podle svého myšlení, ale podle myšlení a názorů skupiny. Takovému jedinci se pak chování, nebo činy sociálně schválené uvnitř dané skupiny jeví jako správné i když mohou být v absolutním rozporu z pohledu zbylé veřejnosti.

Dozorci zároveň podléhali něčemu co je známe jako infrahumanizační zkreslení. Jedná se o situaci, kdy se jedna skupina osob vymezí a cítí se být nadřazená ostatním. Všimněme si, že tohoto fenoménu bylo dosaženo za použití minima nástrojů. V podstatě stačilo od sebe jednotlivé skupiny oddělit stylem oblečení. S infrahumanizačním zkreslením se pojí experiment Rona Jonese z roku 1978 3. vlna. Středoškolský učitel dějepisu Ron Jones se v roce 1967 marně snažil vysvětlit svým studentům jak mohlo dojít k tomu že celý národ následoval zločinnou ideologii nacismu a nepřipouštěl si zodpovědnost za realitu holocaustu. Ron Jones se proto uchýlil k názorné ukázce jak snadné je lidi zmanipulovat. Svým experimentem ukázal jak snadné je během několika málo dní vytvořit z obyčejných průměrných lidí elitářskou, uzavřenou společnost kde vládne fanatická kázeň a slepé následování rozkazů.

Dozorčí jednali konformně. Zlo sice nepáchali všichni dozorci, nicméně Nikdo z nich se zlu nepokoušel zabránit.²⁵ Potřeba jednat konformně se vyskytuje

odměnu 4,5 amerických dolarů, přesvědčení že se účastní experimentů zaměřeném na problematiku učení. Úkolem zkoumaného subjektu (který se ovšem domníval, že je pomocníkem experimentátora) bylo dávat elektrošoky žákovi (což byl s experimentátorem smluvený člověk jenž reagoval dle předem daných instrukcí) sedícímu ve vedlejší místnosti za jeho špatné odpovědi. Síla elektrického proudu generátorů byla 15 až 450V. Při dosažení trestu 300V měl žák v bolestivém šoku zakopat nohama o stěnu, která byla mezi zkoumaným subjektem a žákem a od té doby se již neměl ozývat. Sledovanému subjektu bylo sděleno že mlčení je považováno za chybnou odpověď a že má pokračovat v udílení šoků. Přestože sledované subjekty věděli že Hranice 300V je již životu nebezpečná (šok byl na generátoru označen štítkem XXX s poznámkou Nebezpečný, kritický šok) všichni účastníci pokračovali do 300V až 65 procent z nich pokračovalo dokonce až na konec stupnice. Experimentem bylo prokázáno jak moc silnou náchyllost mají lidé k poslouchání a podléhání autoritám a plnění jejich příkazů.

24 Skupinové myšlení - Jedná se o pojem vytvoření Irvingem Janisem v roce 1971

25 Experiment týkající se konformity provedl Solomon Aachen roku 1951. Experiment zjišťoval potřebu lidí chovat se konformně ke skupině a upřednostnit názory skupiny před vlastními. Odolat tlaku skupiny byla schopná pouze jedna čtvrtina subjektů ostatní vykazovaly konformní chování i když bylo jisté že jejich názor je správný a skupina se mýlí upřednostňovali takové komfortní

u členů v prostředí soudržných sociálních skupin. Jedná se o mód myšlení ve kterém potřeba dosáhnout jednomyslnosti v rámci uzavřené skupiny vítězi nad racionálním alternativním způsobem zachovat se jinak.²⁶

Berme v potaz že experiment trval pouhých šest dní a jednalo se pouze o něco uměle vytvořeného nikoliv o běžný reálný život. Subjekty zúčastněné na experimentu zde byly dobrovolně ze své vůle a věděli, že je naplánován na pouhých 14 dní. Převeďme si proto výsledky daného experimentu a toho jak situace mohou negativně působit na lidi ne na těch pouhých 14 dní experimentu, ale na celý život některých jedinců. Pokud vezmeme v úvahu jak moc intenzivně dokázal tento krátkodobý experiment změnit povahu těchto jedinců uvažme jak moc je „svobodná vůle“ měněna a poznamenávána prostřednictvím dlouhodobé výchovy, negativně působícího okolí, špatný vzorů a nebo dlouhodobě tíživých podmínek. Je dobré také zdůraznit, že experiment byl prováděn na dospělých mužích, studentech vysoké školy, jejichž mozek je již dostatečně vyvinutý, kritické a logické uvažování je již ustálené. Ve světle daného experimentu tak máme zkušenost toho jak se mohou negativní okolnosti otisknout na chování dospělých lidí. Teď uvažme situaci, že se za negativních podmínek narodí jedinec již od mala konfrontován s negativními zkušenostmi zmíněnými výše. Takový člověk, který ještě nemá plně vyvinutý mozek, respektive jeho mozek se začíná teprve utvářet, je pak následně v podstatě předurčen k tomu vydat se na šikmou plochu. Experiment narušil tradiční představu toho, že zlo je v lidech zakořeněno. Lidé se mohou svobodně rozhodnout, zda se vydají cestou dobra či zla. Ukázalo se totiž že k přeměně dobrých a slušných lidí v ty špatné stačí pouze správně nastavit podmínky. Otázkou tedy je, zda je spravedlivé trestat provinilce a opovrhovat jimi, nebo zda bychom se na takové lidi měli dívat jako na nešťastníky kteří vlivem deterministických příčin nemohli naplnit své životy přínosným způsobem, jenž by byl společností vnímán jako pozitivní.

chování/názor před svým správným. Experiment vypadal tak že bylo najato 6 herců a mezi ně byl umístěn jeden zkoumaný subjekt následně byly skupině předkládány úsečky o různých délkách, přičemž on by ti měli za úkol ze tří úseček takovou která by svojí délkou odpovídala referenční úsečce svojí délkou a výsledek pak před ostatními členy skupiny vyslovit.

26 KOUKOLÍK, F. – DRTILOVÁ, J. (2006) Vzpoura deprivantů. Nestvůry, nástroje, obrana Praha: Galén, s. 127-128.

9.Odpovědnost

Definovat pojem odpovědnost není úkonem nejlehčím. Je tomu tak proto, že tento termín nechápeme jednotně. Můžeme ho totiž vnímat v různém kontextu, což nám znemožňuje jednotnou definici. Stejný termín, avšak vždy s lehce odlišnou definicí, bychom našli v kontextu právním, morálním i etickém.

Pro moji práci však budou stěžejní dva jmenované tedy odpovědnost ve smyslu právním a odpovědnost ve smyslu morálním, jež bude rozebrána dále.

Obecně bychom však mohli odpovědnost formulovat tak, že je chápána jako vztah konající osoby, která je původcem svého jednání k následkům a účinkům, jež takovým jednáním vznikly. Abychom z takového účinku pak mohli následně vyvozovat odpovědnost, je nezbytné, aby zde byla příčinná souvislost mezi jednáním osoby a následkem jejího jednání.

Vedle individuální odpovědnosti můžeme ještě dále v teorii rozeznávat odpovědnost kolektivní, což znamená, že jednatelem nemusí být pouze jediná osoba. Příčinou vzniku kolektivní odpovědnosti je situace, za které se jednotlivci shlukují a následně participují na existenci a činnosti většího spolku. Jako příklad si můžeme uvést kupříkladu církevní organizaci, politickou stranu či příslušníky organizovaného zločinu, jenž tvoří jeden celek.

Pojem morální odpovědnost můžeme charakterizovat jako soubor podmínek, za jejichž splnění si zasloužíme buď pozitivní či negativní reakci okolí. Tato odpovědnost pak pramení z toho, že máme nějaký morální závazek a z toho zda naplníme podmínky pro to, abychom si zasloužili za dané jednání morálně pozitivní důsledek tedy například odměnu či pochvalu nebo negativní společenský důsledek kupříkladu veřejné odsouzení, zahanbení, zapovězení apod.

Pojem právní odpovědnost bychom poté mohli charakterizovat jako naplnění požadavků, které po nás vyžaduje platné právo. Takovými požadavky může být například mentální způsobilost jednotlivce, věk atd. Právní odpovědnost následně vzniká za porušení takové právní normy nebo při nedodržení právní povinnosti.

Ač se pojmy morální odpovědnost a právní odpovědnost často překrývají ne všechna provinění oproti morální odpovědnosti jsou chráněna normami práva a zároveň i ne všem zájmům chráněným právem je zároveň přičítána morální

odpovědnost.

Morální odpovědnost lze přičítat i za úmyslné nejednání, neboť příčinná souvislost obvykle vyžadovaná jako esenciální podmínka morální odpovědnosti nemusí být vždy přítomna. Jak morální tak právní odpovědnost stanovují základní požadavek toho, aby ten, kdo jednal s negativními důsledky o takovém jednání věděl a bylo jeho cílem takové negativní následky způsobit.

U provinilce je vyžadována schopnost, aby si byl vědom, co činí a jaké důsledky bude jeho konání mít a zároveň byl schopen kontrolovat své chování, takto stanovenou podmínkou je z právního pohledu stanoven pojem omezené přičetnosti.

Pojem odpovědnost začali filozofové používat až v 18. století. Jedná se tak o termín relativně mladý, nedávno zavedený a původně jím byl označen vztah zastupitelské demokracie k lidu. Slovo tak bylo původně termínem politickým nikoliv právním ani filozofickým. Slovo odpovědnost bylo poprvé použito v Anglii kde bylo poskládáno z anglických slov a výrazů response a ability, tedy do češtiny přeloženo jako schopnost odpovědi.

Za pomoci jazykového výkladu tak někteří filozofové uvažují, že odpovědnost znamená ve své původní a nejzákladnější podobě být schopný odpovědět nějak reagovat jakožto reakce na situaci před níž jsme byli postaveni.²⁷

Ve vztahu ke svobodné vůli a determinizmu je pak morální odpovědnost jádrem sváru mezi kompatibilisty, kteří zastávají názor, že je morální odpovědnost v souladu s deterministickým řádem světa a zastánci inkompatibilismu, kteří jejich názoru popírají. Podle zastánců kompatibilismu není nikdo morálně odpovědný za své činy, neboť jsou veškerá jednání pouze následkem kauzálního řetězce.

9.1 Odpovědnost právní

Odpovědnost je základním stavebním prvkem normativního právního systému, díky kterému může být právo realizováno. Abychom dokázali správně

27

identifikovat nezbytnost institutu odpovědnosti v právním kontextu, považují za důležité nejdříve představit co se pod pojmem právo skutečně skrývá.

Právo je v naší současné moderní civilizované společnosti nejvýznamnějším normativním systémem. Jakožto normativní systém nestojí ve společnosti osamocen, současně s ním zároveň působí etická pravidla, pravidla morálky, náboženství a další normativní systémy. Nicméně právo mezi nimi má výsostné postavení, neboť jeho normy jsou oproti jiným normativním systémům vynutitelné státní mocí. Stát jako takový je zároveň jeho garantem, tvůrcem i jeho vynutitelem.

Právo tak vymezuje rámec toho jak se osoba v daném sociálním útvaru může a nemůže chovat. K realizaci vzešlé z těchto regulativních pravidel slouží odpovědnost jedince která zakládá povinnost z porušení právní normy. Souběžně s porušením primárních povinností chráněných normou vzniká tzv. sankční neboli sekundární právní povinnost. Odpovědnost je tak základní formou realizace práva a to prostřednictvím prvku nepříznivého právního jednání a zároveň prvku státního donucení ²⁸

Prostřednictvím odpovědnosti jsou v právu plněny specifické funkce, z nichž ty nejdůležitější jsou funkce preventivní, satisfakční, represivní reparační.

Odpovědnost je možné dělit na odpovědnost subjektivní a odpovědnost objektivní. Pro nás bude ve vztahu k otázce svobodné vůle podstatná především odpovědnost subjektivní jejímž základním principem je zavinění. Zavinění porušením je pak složeno ze 4 prvků a to objekt, objektivní stránka, subjekt, subjektivní stránka. Pro tuto práci je pak podstatný objektivní a subjektivní prvek.

K tomu aby mohl být subjekt uznán odpovědným za delikt, musí zde být příčinná souvislost mezi jeho jednáním a následkem takového jednání.

Subjektivní stránku deliktů tvoří prvky tři a to zavinění, motiv a pohnutka. Zaviněním rozumíme mentální stav jedince k jeho jednání a následku tohoto jednání. Motívem rozumíme orientaci pachatele z dlouhodobého hlediska a pohnutkou momentální podnět k jednání. Pachatel protiprávního činu si musí své jednání uvědomovat. U vůle je to komplikovanější. Jde o to jaký pachatel zaujímal skutečný psychický vztah ke svému jednání a následkům tohoto jednání.

Stejně jako právo samotné je i právní odpovědnost pevně ukotvená

28 VEČEŘA, Miloš a kol. Základy teorie práva. Adamov: Mikadapress s.r.o., 2010. s. 90.

zákonodárcem v právních normách. Aby zákonodárce zajistil co nejlepší vynutitelnost těchto norem snaží se je co nejpřesněji specifikovat, aby nemohlo dojít k různosti výkladu v těchto normách obsažených. Právní normy však rozhodně nepokrývají veškeré vztahy vznikající mezi lidmi. Tedy i kdybychom nějakého jedince shledali ze svého jednání odpovědným na základě naší intuice nemusí se tato naše intuice překrývat s právní odpovědností.

9.2 Odpovědnost morální

I přesto, že morální odpovědnost není státem vynutitelným normativním systémem a není nijak kodifikována, má pro fungování lidské společnosti obří význam. Lidé sami sebe považují za inteligentní bytosti nadřazené ostatním druhům živočichů, jež s námi sdílejí tuto planetu a to především díky tomu, že jsou lidé schopní uvažovat na mnohem vyšší úrovni než tomu je u zvířat a jsou schopni ovládat své základní primitivní instinkty. Díky tomuto náhledu na sebe samé pak sami sebe považujeme za odpovědné z našeho chování. Abychom skutečně porozuměli tomu, co to vlastně morální odpovědnost znamená a jaký je její rozdíl oproti odpovědnosti právní, bude na místě vymezit si na tomto místě co znamená pojem morálka.

Pod pojmem morálka si tedy můžeme představit soubor pravidel a zásad chování, které jsou společnosti vnímány jako pozitivní nebo správné. Tento soubor pravidel a zásad chování je pak podobný normativnímu systému práv, avšak podstatně se od něj odlišuje v tom, že morálka není systémem vynutitelným a zároveň státem stanoveným. Morální normy jsou pak tvořeny společností a výchovou.

Co lze považovat za morální případně nemorální je pak subjektivní záležitostí každého jedince, případně okolí jedince, jež se proti morálním zásadám provinil, případně si naopak zasloužil na základě svého morálního jednání pozitivní zpětnou vazbu od svého okolí. Zatímco právo vytváří pro lidskou vůli vnější omezení, morálka vytváří omezení vnitřní.²⁹

Vzhledem k tomu, že morálka není institucionalizovaným normativním systémem není ani zároveň možné vynucovat její dodržování a to jak státem, tak ani žádnou jinou entitou od státu odlišnou. Jediné, v čem můžeme spatřovat sankcionování provinilců proti normám morálního chování je například vyloučení

29 SOBEK, Tomáš. Nemorální právo. Praha: Akademie věd ČR, 2010. s. 182

takových jednotlivců či jejich pohrdání ze strany společnosti případně veřejné uznání za čin morálně přínosný.

To ovšem zároveň oproti právu ponechává mnohem širší prostor pro ocenění morálně dobrého jednání než je tomu u odpovědnosti právní. V případě morálky zde není ani nikterak stanovená výše sankcí či jejich druh či způsob jakým tyto sankce ukládat. Charakteristika sankcí za morální provinění je tak stanovená prostřednictvím posouzení společnosti a okolí které může být ovšem značně rozdílné.

Lidé jsou tvorové společenští, a proto mají tendenci chovat se morálně správně, neboť cítí potřebu být v kontaktu s dalšími lidmi a pohybovat se ve společnosti, což by bylo při porušování morálních norem značně obtížnější než respektování norem morálkou stanovených. Naopak pokud se jedinec snaží své jednání uzpůsobit morálním normám panujícím ve společnosti, v níž se nachází, bude ho taková společnost více přijímat a z takového přijímání může daný jedinec těžit díky pozitivním reakcím za jeho morální jednání, jež se může promítnout kupříkladu v podobě ocenění či výsad pro takového člověka.³⁰

Vnímání toho co je morální a co nemorální bývalo v dřívější společnosti a v některých společnostech dodnes velmi ovlivňováno náboženstvím. Moderní západní společnost přebrala tuto úlohu morálního arbitra média, pop kultura jako taková například hudba a hudební klipy, filmy atd. Vnímání morálky tak bude diametrálně odlišné dle toho v jaké společnosti, kultuře, subkultuře se budeme pohybovat. Velmi dobře můžeme toto tvrzení pozorovat například v tom co za morální považujeme ve vyspělém demokratickém západním světě naproti tomu co je za morálně správné či nesprávné považováno v méně rozvinutých společnostech, případně společnostech méně oddělených od náboženství.

Velmi značných rozdílů bychom si mohli povšimnout i při pohledu na to jak vnímání toho, co je morální ovlivnil čas. Pohled našich babiček a dědečků na to co je možné považovat za morálně správné nebo nesprávné je totiž diametrálně rozdílný od pohledu generace současné. Za typické příklady takových intra generačních rozdílů můžeme považovat například morální soudy v oblasti nahoty přerušování těhotenství, homosexuality, svobodných matek a mnoho jiných. Morální odpovědnost je tak možné chápat jako morální soud k nějakému našemu určitému chování, takový soud je pak posuzován jednak společností, ale také námi

30 Srov. MAWSON, Tim J. Free Will: A Guide for the Perplexed. London: Continuum, 2011. s. 21-25.

samotnými.

Peter F Strawson: koncept reaktivního postoje

Strawson Tvrdí, že musíme morální odpovědnost chápat v souvislosti se společenskými zvyky, jakožto důsledek určitých sociálních praktik pokud společnost chápe někoho jako morálně odpovědného znamená to k němu přistupovat určitým způsobem, respektive zaujímat vůči němu jistý postoj. Takový postoj pak Strawson nazývá jako reaktivní reagující postoj. Jsou to tedy postoje, které jsou zapojené do oblasti interpersonálních vztahů.

Postoj je reaktivní z toho důvodu, že se vyhraňuje vůči nějakému jednajícímu jednotlivci až na základě jednání tohoto jedince. Jsou tedy utvářeny jakýmsi názorem na chování jiné osoby. Takové reaktivní postoje se vytvářejí pouze ve vztahu k jiným lidem, nikoliv například ke zvířatům případně neživým objektům ne,boť k těm jsou naše postoje objektivní. Na základě takto vytvořené reakce poté posuzujeme, zda je jednání dotyčného člověka morálně pozitivní, negativní, případně v souladu s morálkou. Reaktivní postoje potom mohou nabývat pozitivních hodnot jakými jsou například respekt, láska, vděčnost nebo naopak negativních hodnot jakými mohou být například odpor a zlost.³¹ Výsledkem takového nabývání záporných nebo pozitivních hodnot jsou pak emoce chované vůči takovému jednajícímu.

Strawson dále rozděluje osoby do kategorií optimisté a pesimisté. Pro optimisty morální odpovědnost znamená, že je jedinec efektivně ovlivňován trestem a odsouzením. Jestliže je hrozba potrestání pro některého jedince skutečnou hybnou silou, jež dokáže regulovat jeho sociální chování žádoucím způsobem, pak považují takovou osobu za morálně odpovědnou, pokud hrozba takového trestu nemá na jedince žádný vliv považují takovou osobu za morálně neodpovědnou.³²

U tohoto pohledu je výhodou, že i kdybychom připustili, že je náš svět čistě deterministický, lidé tak budou v souladu s tímto pojetím podléhat působení potrestání a tím pádem deterministická představa fungování světa nepředstavuje hrozbu pro morální odpovědnost. Avšak takový pohled zároveň nepřipouští lidský prvek morální odpovědnosti.

31 Strawson, P. Freedom and Resentment, In: Free Will, Oxford: Oxford University Press, 1962, str. 190.

32 HONDERICH, T. (ed.). Oxford Companion to Philosophy, s. 172.

Pesimisté považují praktiky trestání za něco, co vyjadřuje něco více než pouhou touhu po tom regulovat chování, a tak zastávají názor, že pokud je člověk subjektem trestu morálního odsouzení, pak si takový člověk musí tento trest skutečně zasloužit.

Marina Oshana: Koncept přičitatelnosti

Dle Strawsona taková skutečnost, že někoho považujeme za morálně odpovědného obnáší možnost označit takového jedince jako vhodný cíl pro určité postoje a chování.

Mariana Oshana nám však předkládá alternativní koncepci morální odpovědnosti. Její koncepce je tvořená na podobném společenském modelu tak jako je tomu u Strawsonova konceptu reaktivního postoje, avšak Marie Oshana nám ve své knize nabízí definici konceptu přičitatelnosti, jenž je založen na tom, že jednající je za své určité konání morálně odpovědný. V případě, že můžeme říct, že konal, působil nebo projevil aspekt svého charakteru, přičemž byl odpovědný a tím je možné mu tento skutek přičítat.³³ Základem tohoto konceptu přičitatelnosti je očekávání že je jednající schopen vysvětlit své chování, aby mu mohlo být přičítáno.³⁴ To znamená že je po jednajícím subjektu vyžadována jistá míra zodpovědnosti za jeho konání a tato zodpovědnost je základním prvkem toho, aby byl takový subjekt shledán morálně odpovědný.

Tím se tento koncept liší od Straetsonova pohledu na morální odpovědnost, neboť je zde dána určitá podmínka a to důraz na to, aby se jednající subjekt sám vnímal jako dostatečně morálně odpovědný. Od subjektu je tedy vyžadováno, aby byl natolik rozumný, aby dokázal své jednání provést a také na to, aby znal důsledky svého jednání.³⁵ Jednající tak musí mít v úmyslu své jednání provést a jeho jednání musí být plně pod jeho kontrolou tedy jeho jednání musí být prosto donucení. Jen v takovém případě je tak možné subjektů jeho jednání přičítat.

Vzhledem k faktu, že koncepce přičitatelnosti vyžaduje svobodnou vůli

33 Oshana, M. Ascriptions of Responsibility, In: American philosophical Quarterly, vol. 34, 1997, str. 72, 73.

34 Timpe, K. Continuum Studies in Philosophy: Free Will: Sourcehood and Its Alternatives, London: Continuum international Publishing, 2008, str. 7-8.

35 Oshana, M. Ascriptions of Responsibility, In: American philosophical Quarterly, vol. 34, 1997, str. 77.

jednajícího a jeho úmysl učinit konkrétní jednání, aby mohlo být jeho jednání morálně přičitatelné, je tato teorie za předpokladu, že budeme vnímat řád světa jako kauzálně deterministický, nepoužitelná. Neboť determinismus zcela vylučuje svobodnou vůli. Jednajícímu bychom poté mohli sice odpovědnost připisovat, a však nejednalo by se o odpovědnost tak jak ji od přírody intuitivně chápeme a jak jsme si ji vymezili. Neboť jestliže jsou všechny události a tím pádem i myšlenky jednajících dopředu předurčeny a jednající je tak nemá možnost ovlivnit, nemůže být za takových podmínek odpovědný. Koncept přičitatelnosti pak obstojí jen v případě že se rozhodneme přiklonit ke koncepcím o svobodné vůli, jež svobodnou vůli člověku přiznávají.

G. Watson koncept dvou tváří

Watson rozlišuje dva aspekty morální odpovědnosti první je přičitatelnost a druhou je odpovědnost.³⁶

Přičitatelnost je svázána s tzv. sebe odhalujícím pohledem na morální odpovědnost. Člověk je tak odpovědný v tom smyslu, že je jeho jednání ve shodě s tím kým doopravdy je a jaké zastává názory v otázkách morálních hodnot.

Termín odpovědnost se pak váže se sankcemi vůči němu uplatněnými jakožto důsledek jeho činění. V případě, že se pak dovoláváme morálních norem jenž sami zastáváme a které sami uznáváme i u druhých lidí a po zásluze s těmito lidmi zacházíme jako s lidmi zasluhujícími sankci případně odměnu ve spojitosti s porušením nebo dodržování norem, hovoříme o odpovědnosti .

U sebeodhalení je jednající morálně odpovědný, neboť má možnost svobodně si zvolit a jednat v souladu s učiněnou volbou. Pokud člověk jedná s takovou způsobilostí, je možné ho považovat za morálně odpovědného.

Imposibilismus

Tato koncepce zastává stanovisko, že úplná morální odpovědnost neexistuje. Jeho nosná myšlenka byla formulována synem Petera Strawsona, Galenem Strawsonem. Galen zastává názor, že je morální odpovědnost nemožná a tím pádem nemůže být nikdo za nic morálně odpovědný.³⁷Jeho argumentace o absolutní morální neexistenci vychází z těchto premis

1. Člověk činí tak jak činí, protože je takový, jaký je.

³⁶ STRAWSON, Peter F. Freedom and resentment and other essays.

³⁷ Timpe, K. Continuum Studies in Philosophy: Free Will: Sourcehood and Its Alternatives, London: Continuum international Publishing, 2008, str. 8.

2. Aby mohla být člověku přičítána absolutní morální odpovědnost, musel by být odpovědný za to jaký je

3. Nikdo nemůže být plně odpovědný za to jaký je.³⁸

Žádný člověk nemůže být odpovědný za svůj charakter a jiné rysy ovlivněné evolucí a prostředím a za to, co v důsledku toho činí a to z toho důvodu, že nemůže do těchto věcí jakkoliv zasáhnout a ovlivnit je.³⁹

Tato koncepce je plně v souladu s deterministickým chápáním světa. Naprosto popírá i svobodnou vůli a tím jakoukoliv morální odpovědnost.

Nyní by možná bylo vhodné se na chvíli pozastavit a dát si do souvislosti vše co jsme zatím o svobodné vůli a jejímu vztahu k odpovědnosti zjistili. Pokud bych si mohl na tomto místě dovolit vyjádřit svůj skromný osobní názor, jsem poté, co jsem se probrodil mezi jednotlivými filozofickými koncepcemi, jež obhajují a popírají svobodnou vůli přes přírodovědecké experimenty a experimenty z prostředí psychologie, hluboce přesvědčen o neexistenci svobodné vůle, což z nás v mých očích jako z jednotlivců v podstatě činní jakési diváky našich vlastních životů a činů, jež během života vykonáme, avšak na které nemáme žádný vliv. Vše co se stalo, stane nebo se právě děje je jen nevyhnutelným důsledkem stavů předcházejících.

Vzhledem k takovému názoru však vystávají otázky, kterými bych se na tomto místě rád zabýval. Jestliže totiž lidé skutečně svobodnou vůli nemají, je možné je pak činit odpovědnými za jejich chování? Neboť byť se nám to bude zdát jako naprosto odporující naším morálním intuicím, nebude v takovém případě žádný rozdíl mezi člověkem, který například vykoná čin jinak trestný, neboť bude vykonán ve chvílích, kdy zákon označuje takové jednání za beztrestné, neboť se k němu pachatel uchýlí ve chvílích, kdy nastanou okolnosti vylučující protiprávnost, nebo člověkem mentálně omezeným a mezi člověkem duševně naprosto zdravým, který svůj čin provede po předchozím uvážení. Přikláním se tak na stranu Richarda Dawkinse, který se ptá, proč trestat ty, kteří se chovají společensky nekonformně? A proč na takové lidi nenahlížíme jako na jednotlivce, které je třeba léčit?⁴⁰ Vždyť účelem práva přeci není trestat ty, jenž se

38 Strawson, G. The impossibility of moral responsibility, In: Philosophical Studies, vol. 75, str. 5, 6.

39 WALLER, Bruce N. Against moral responsibility.

40 GAZZANIGA, M., Kdo to tady řídí?, aneb, Svobodná vůle a neurověda, s. 17

proviní proti společenským a právním normám, ale snaha o co možná nejhladší a nejméně problémové fungování společnosti.

Pokud je tedy determinismus pravdivý, pak nevidím smysl v tom zločince trestat, neboť jsou v podstatě sami oběťmi své genetiky, výchovy, okolností a vůbec všech determinantů, jež na ně působily a které zde není vzhledem k jejich nekonečné početnosti třeba vyjmenovávat a tedy nemohli jednat jakkoliv jinak. V takovém případě se tak v podstatě jedná o špatně nastavené biomechanické stroje, jež nedokáží jednat v souladu s tím, co je společností vyžadováno. Ztráta několika let ve vězení pak takového člověka jen zřídka napraví a po propuštění se problém v podstatě vrací zpět do společnosti. Jediný přínos⁴¹, který například odnětí svobody má je ochrana společnosti po dobu po kterou je takovýto špatně nastavený člověk odstraněn stranou. Z tohoto důvodu by bylo mnohem produktivnější odsouzené netrestat, nýbrž léčit tak, aby se změnila jejich osobnost a oni se mohli stát plnohodnotnými a přínosnými členy společnosti. V ideálním případě budeme někdy v budoucnu schopni odhalovat determinanty vedoucí a předurčující člověka k páchání trestných činů, respektive společensky nežádoucích činů a budeme jim schopni předcházet.

Stupeň současného vědeckého poznání nám však pravděpodobně zatím neumožňuje takovéto řešení situace, jak jsem ho nastínil výše. Dostáváme se tak tedy do situace, kdy je v podstatě svobodná vůle vyvrácena, avšak současné technologie a stupeň poznání nám neumožňuje na danou situaci reagovat lepšími postupy nebo systémem než jakým v současné době bojujeme. V tuto chvíli se tedy lze ztotožnit s postojem Saula Smilanského, který říká, že je přesvědčen o tom že svobodná vůle neexistuje, avšak je třeba, aby lidé věřili že ji máme, neboť nám právě tato iluze dovoluje realizovat společensky prospěšné normativní praktiky⁴². Zároveň se obává, že jsou lidé příliš slabí na to, aby přijali realitu toho, že svobodná vůle neexistuje a jedná se pouze o iluzi. Takováto ztráta iluze naší svobody by tak mohla vést k nihilismu a oslabení morálky.⁴³ Avšak dodává, že ovšem existují i jednotlivci, kteří dokáží zůstat morální přes ztrátu iluze.⁴⁴

41 Pokud nebudeme počítat samotné deterministické působení trestu jenž je schopno samo o sobě některé potencionální pachatele od trestného činu odradit.

42 SOBEK, Tomáš. Nemorální právo. Praha: Ústav státu a práva, 2010, s. 126.

43 SMILANSKY, Saul. Free will and illusion. Vyd. 1. New York: Oxford University Press, 2000, xii, 329. ISBN 01-982-5018-5. Str. 145.

44 SMILANSKY, Saul. Free will and illusion. Vyd. 1. New York: Oxford University Press, 2000, xii,

Tedy právo využívá svobodnou vůli jako jakýsi konstrukt, jenž mu umožňuje naplňovat jeho funkci a to především v oblasti trestání. Jedná se tak o Machiavelistický přístup, kdy „účel světi prostředky“. Dokud nebudou dostupné lepší a efektivnější prostředky k dosažení hladšího a bezproblémovějšího fungování společnosti a to především co se trestních záležitostí týče, tak jde o řešení nezbytné a tedy i ospravedlnitelné.

Nicméně stejně tak jako je tomu v jiných vědních oborech je třeba, aby se i právo vyvíjelo v závislosti na poznatcích jichž jsme jako lidstvo dosáhli a nestagnovalo na místě.⁴⁵

Jistě zajímavou otázkou je i otázka ohledně toho kdo nese důkazní břemeno v otázce svobodné vůle. Zda ti, kdo ji protiintuitivně popírají a nebo ti, kdo ji v rozporu s mnoha vědeckými poznatky obhajují. Důkazní břemeno leží na straně toho, kdo uplatňuje nějaký nárok, aby tento nárok odůvodnil důkazy. Pocit svobodné vůle je v nás natolik zakořeněný, že by většina lidí za stranu nesoucí břemeno dokazování okamžitě a intuitivně označila skupinu, jež existenci svobodné vůle popírá. Nicméně co se svobodné vůle týče jedná se jen skutečně o hluboce zakořeněný, ničím nepodložený a neprokázaný pocit jenž žádným způsobem nedokazuje skutečnost toho, že by svobodná vůle reálně existovala. Jediné co tento pocit dokazuje, je to, že máme pocit samotný, přičemž tento pocit může být naprosto falešný. Pocit sám o sobě není žádným důkazem. Pokud bychom to zjednodušili a převedli na snadnější příklad, tak takový pocit může být stejně falešný jako pocit člověka sedícího v kanceláři na židli. Takový člověk má taktéž pocit nehybnosti a toho, že setrvává na místě, zavřený v kanceláři, přičemž nepociťuje žádný pohyb. Ve skutečnosti však vlivem rotace Země kolem své osy cestuje rychlostí 1666 km v hodině, přičemž planeta Země se sama pohybuje Galaxií rychlostí 108tis km za hodinu, přičemž samotná galaxie cestuje rychlostí 2,1 milionů km v hodině nicméně člověk sedící v kanceláři, bude mít stejně vždy pocit nehybnosti. Dovoluji si tedy tvrdit, že břemeno důkazní je tak na straně obhájců svobodné vůle, neboť to jsou ti, kteří pozitivně tvrdí že něco existuje. Nicméně vzhledem k tomu, že se jedná o tak hluboké a silně zakořeněné přesvědčení, že jsme svobodnou vůlí nadáni, bude v reálu spíše ležet na bedrech těch, kteří svobodnou vůli rozporují, aby přinesli finální důkazy o tom, že

329. ISBN 01-982-5018-5. Str. 291.

45 Tím nechci říct že by v současné době bylo právo neměnné. Právo je velmi živý organismus který se neustále mění a vyvíjí, nicméně otázka svobodné vůle je natolik esenciální otázkou ve vztahu k právní vědě že se jistě nedá srovnávat se změnami obvyklými kterými právo prochází dnes a denně.

svobodná vůle reálně neexistuje. Vyvrácení takto silné iluze, která je možná tou nejsilnější iluzí, která na tomto světě je však bude muset být přednesenými důkazy natolik silné a pádné, že nebude moci být o nesvobodě vůle jakýchkoliv pochybností. Nebude stačit přednést lepší důkazy nebo více důkazů než strana svobodnou vůli obhajující, nýbrž bude potřeba prokázat toto tvrzení a nesvobodě vůle Nade vší pochybnost, a možná že ani to stačit nebude.

10 Teorie trestání

Trestání je následkem nedodržení stanovených psaných i nepsaných norem. Jedná se o různé způsoby způsobení újmy nezávislé na vůli či dobrovolnosti trestaného. Trestání může mít mnoho forem jakými jsou kupříkladu propadnutí věci, zákaz činnosti, odnětí svobody atd. V některých oblastech se můžeme setkat s trestem jako působením fyzické či mentální bolesti nicméně takové tresty jsou v trestní politice současných západních právních kultur již překonanou skutečností. Nejznámější a nejvíce používaná definice trestu je pravděpodobně ta od Herberta Harta, jenž trest vymezuje takto:

- a) trest působí bolest či jiný následek obvykle považovaný za nepříjemný
- b) trest musí být uložen za spáchání provinění proti pravidlům či právním normám
- c) trest musí být uložen skutečnému nebo alespoň domnělému pachateli
- d) trest vykonán osobou odlišnou od pachatele
- e) trest je uložen a vykonán autoritou oprávněnou dle právního systému, v jehož rámci byl trestný čin spáchán⁴⁶

Neméně věhlasnou a kvalitní definici trestů podává John Rawls. Potrestání je jedinci uloženo tak že je na právním základě zbaven svého práva patřícího mezi běžná práva občana neboť se dopustil porušení právní normy a toto porušení bylo prokázáno v zákonném procesu, odnětí práva je provedeno příslušným státním orgánem a porušení právní normy je stejně jako sankce předpokládáno právním řádem.⁴⁷

Obě dvě výše nastíněné vysoce kvalitní definice teorie trestu jsou ovšem velmi úzce vymezené jakožto teorie reagující na trestání navázané na stát a jeho

46

HART, H. L. A. *Punishment and Responsibility: Essays in the Philosophy of Law*. Oxford: University Press, 2. vyd., 2008, s. 4-5.

47 RAWLS, J. Two Concepts of Rules. In *Philosophical Review*, Vol. 64, No. 1, 1955, s. 10.

autoritu, jakožto na subjekt vynucující ukládání trestu .

Avšak trestání není vyvozováno jen a pouze za porušení legislativních povinností, nicméně můžeme se setkat i s trestáním za porušení jiných společenských norem a regulí odlišných od právních norem státu. V důsledku toho reaguje Herbert Hart a podává nám rozšířenou variantu definice trestání.

- a) tresty ukládané za porušení zákonných norem, jenž jsou ovšem ukládány subjekty od státu odlišnými
- b) funkce ukládané za porušení ne nezákonných pravidel a nařízení
- c) pro člena sociálního agregátu za skutky provedené bez povolení či dozoru
- d) tresty pro jedince, kteří by spadali pod bod předcházející, (c) ,avšak tito jedinci nejsou skutečnými ani domnělými pachateli⁴⁸

Stejně tak důležité jako definice samotná toho, co vlastně trest znamená je otázka ospravedlnění trestu. Potrestání pachatele, jenž se provinil proti právním normám, může být ospravedlněno celou řadou důvodů. Od potrestání se očekává především odstrašení pachatele od pokračování v trestné činnosti, případně i jiných potencionálních pachatelů, náprava pachatele, zadostiučinění oběti, zamezení dalšího páchání trestné činnosti, ochrana společnosti, veřejné odsouzení, případně odplata či pomsta. Přičemž teorie ospravedlňující trestání se dělí na dva významné historické pohledy jenž za ujímají dominantní postavení. Jsou jimi retributivismus a konsekvencialismus.

Zatímco první zmiňovaná teorie vychází z premisy, že potrestat je třeba pachatele jenž si svůj trest zaslouží, trest je tak nutným důsledkem za jeho úmyslně spáchaný čin. Druhý zmíněný postoj má tendenci opačnou, ve smyslu, že se dívá spíš dopředu. Hodnotí užitečnost potrestání pachatele, již dosáhne co největší míry uspokojení a co nejvíce zredukuje míru těch negativních.⁴⁹

48 Hart, H. L. A. *Punishment and Responsibility: Essays in the Philosophy of Law*, Oxford: Clarendon Press, 1968, str. 5.

49 HONDERICH, Ted. *Punishment: the supposed justifications revisited*. London: Pluto Press, 2006, s. 17 - 23

11 Vztah Svobodné vůle a trestání

Retributivismus je jedním ze dvou hlavních teorií, jež ospravedlňují trestání nebo se o to alespoň snaží. Tento směr se dělí do několika dílčích směrů, z nichž ty nejzajímavější a dle mého názoru nejdůležitější, jsem se pokusil nastínit. Každá z těchto teorií má své stinné i světlé stránky. Některé z nich, spíše než ospravedlnění trestu za porušení právních norem, ospravedlňují trest za porušení morálních norem, v případě retributivismu je hlavním hlediskem zásluha k trestu bez toho, aby bylo bráno v potaz, zda se jedná o jednání zakázané právními normami namísto čehož je kladen hlavní důraz na porušení morálních pravidel. V důsledku toho pak teorie retributivismu nemusí ospravedlnit uložení trestu za porušení právních norem pokud se právní norma zároveň nepřekrývá s normou morální nebo naopak může ospravedlnit potrestání jedince, jehož jednání se bude jevit jako nemorální, avšak v souladu s právem.

Některé teorie retributivismu však již právně institucionální rozměr trestání do své teorie začleňují a tím svojí kvalitou nad těmi, kteří staví pouze na morální odpovědnosti, svou kvalitou jasně dominují. Některé z těchto teorií jsou teoriemi retributivismu v jeho křišťálově čisté podobě, jiné do své filozofie již začleňují cíl v podobě společenského prospěchu jenž by s sebou potrestání pachatele mělo přivést.⁵⁰

Retributivistické teorie jsou však ve větší či menší míře vystavené námitkám a zároveň se žádná z těchto teorií nedokáže vůči těmto námitkám přesvědčivě ubránit v důsledku toho můžeme říct, že žádná z těchto teorií není ta, která by v plné míře ospravedlnila institut trestání. Jak již bylo výše uvedeno, základní podmínkou retributivismu i všech jeho jednotlivých směrů je podmínka odpovědnosti. Retributivistické ospravedlnění trestů je pak vystavěno právě na myšlence této odpovědnosti jednotlivce, tedy odpovědnost vznikuvší ze svobodné vůle jednotlivce je pro retributivismus jako celek naprosto zásadní.

Jak již bylo reflektováno na začátku mé práce, existence svobodné vůle je pro možnost ospravedlnění trestu zcela nezbytnou podmínkou. Bez svobodné vůle

⁵⁰ BERMAN, M. Two kinds of retributivism. In: DUFF, R. A; GREEN, S. P. *Philosophical foundations of Criminal Law*. New York: New York University Press, 2011. s. 434.

a možnosti toho vybrat si co učiním, je totiž nástup jak právní, ale pak rovněž nástup morální odpovědností nespravedlivý. Retributivistický přístup k trestání by tak byl dle mého názoru stavějící ho na tom, co by se dalo nazvat spravedlivým odůvodněním trestání, přijatelný pouze za předpokladu kompatibilistického fungování světa. Tedy světa ve kterém může svobodná vůle a determinismus existovat zároveň. Pokud bychom ovšem prozkoumali retributivismus a jeho teorii trestání zkoumali ve světle deterministického pojetí světa, jak bychom po té mohli s klidným srdcem říct, že si pachatel svůj trest zaslouží na základě retributivistického principu zásluhy, když byla skutečnost že jedinec trestný čin spáchá naprosto mimo kontrolu jeho svobodné vůle?

Konsekvenencialismus

Druhým nejvýznamnějším směrem k ospravedlnění trestání je pak konsekvenencialismus jenž ospravedlňuje trestání z pohledu toho, jak moc pozitivní bude mít toto potrestání následky do budoucnosti s důrazem na maximalizaci zamýšleného společenského užitku.⁵¹ Rovněž konsekvenencialismus stejně jako retributivismus čelí námitkám, kterým je ne vždy schopen čelit a nedovolují tak konsekvenencialismu stát se všeobecně akceptovanou dominantní teorií, která ospravedlňuje trestání.

Konsekvenencialismus je tak především vyčítána specifická námitka, kdy konsekvenencialismus, stavící na maximalizaci užitku, umožňuje i potrestání nevinného. Oproti retributivismu má konsekvenencialismus nespornou výhodu v tom, že pro potrestání pachatele nevyžaduje odpovědnost a tím pádem ani jeho svobodnou vůli. Z pohledu zastánců konsekvenencialismu je pak otázka ohledně existence či neexistence svobodné vůle naprosto irelevantní a tak by se dalo říct, že je tento směr v souladu s deterministickým pohledem na fungování světa.

51 SOBEK, J. Právní myšlení. Kritika moralismu. 1.vyd. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2011, s. 510.

12 Retributivismus

Retributivistické teorie nalézají podmínky spravedlivého důvodu potrestání v minulosti . Dle retributivismu je trest oprávněný, protože křivda si vynucuje potrestání.⁵² Hlavní myšlenkou retributivismu je zásluhovost trestů za protiprávní čin a názor, že si pachatel svůj trest zaslouží. Zastánci tohoto směru nehledí do budoucnosti a nezajímají se o to, zda bude mít trest pozitivní dopady.

Charakteristickým pojmem, se kterým retributivistická teorie ospravedlňuje trestání pracuje, je pojem zásluha . Pachatel si zaslouží být potrestán za porušení norem a za toto porušení norem přebírá pachatel plnou zodpovědnost, neboť pachatel, jakožto jedinec nadaný rozumem a uvědomující si porušení norem svým jednáním v podstatě dává souhlas ke svému potrestání.⁵³ Zásluha je podmínkou nezbytnou, ovšem nejedná se však o podmínku osamocenou jež by sama o sobě bez splnění dalších podmínek poskytovala dostatečný důvod k ospravedlnění trestání.⁵⁴

Retributivismus by mohl být ve světle tohoto vyobrazení snadno zaměněn s pojmem pomsta. Avšak takováto záměna by nebyla namístě . Esenciální rozdíl mezi těmito dvěma přístupy k potrestání pachatele můžeme nalézt ve vztahu oběti k pachateli, respektive ve vztahu oběti k potrestání pachatele. Oběť činů se totiž ne vždy chce pachateli pomstít případně ne vždy vyžaduje jeho potrestání.⁵⁵ V důsledku toho je jasné, že v případě pomsty vychází pocit a potřeba potrestat pachatele z vůle a pocitu jeho oběti, případně vůle a pocitů osob, pocit obětí

52 Rawls, J. Two Concepts of Rules, in: John Rawls: Collected Papers, Cambridge: Harvard University Press, 2001, str. 21.

53 „Right to punish must be grounded upon a promise of the wrongdoer, whereby he is to be regarded as being willing to be punished, it ought also to be left to him to find himself deserving of the Punishment; and the Criminal would thus be his own Judge.“ In: KANT, Immanuel. The Philosophy of Law: An Exposition of the Fundamental Principles of Jurisprudence as the Science of Right. Edinburgh: T. & T. Clark, 1887. s. 202.

54 HONDERICH, 2006, op. cit., s. 17 – 23.

55 Rawls, J. Two Concepts of Rules, in: John Rawls: Collected Papers, Cambridge: Harvard University Press, 2001, str. 21.

vnímají jako újmu sobě vlastní. Zatímco zástupci retributivistického přístupu vychází z myšlenky, že k potrestání pachatele má dojít bez ohledu nato jak takový trest vůči pachateli působí sama oběť, případně ostatní občané.⁵⁶

Lze se setkat s mnoha směry retributivismu. Různorodost retributivistických směrů je dána tím na co je v tom kterém směru kladen důraz, případně dle toho, jak pohlíží na trest a jeho zásluhu. Některé směry se mohou lišit podle autorů, jež se věnují jejich popisu, některé se mohou nalézat u více autorů, překrývat se, případně se některé směry u jednotlivých autorů nacházet nemusí.

Trestáním v právním kontextu znamená potrestání jedince za porušení norem, avšak lze si snadno představit případy, kdy nedojde k porušení platného práva, avšak její lid si zaslouží trest z morálního hlediska a naopak.⁵⁷ V důsledku uvedeného tak můžeme dělit retributivismus na retributivismus právní a morální, kdy retributivismus právní se zaměřuje na zlo zakázané které je vyjádřeno právem trestním a retributivismus morální se zaměřuje na zlo samo o sobě jež je ne vždy chráněno normami právními .

Z výše uvedeného vyplývá, že existuje velké množství retributivistických směrů. Ty nejdůležitější a nejzajímavější si představíme na následujících řádcích.

12.1 Retributivismus férovosti

Retributivismus férovosti popisuje společnost jako vzájemně spolupracující všeobecně prospěšnou jednotku, jejíž kooperace se odehrává na základě stanovených pravidel, které plynou ku prospěchu všech.⁵⁸ Prospěch plyne jednotlivcům právě ze spolupráce a z dodržování stanovených právních norem. Porušením pravidel však dochází k získání výhody jednotlivců, kteří daná společenská pravidla porušují, což je neoprávněná neférová výhoda oproti členům společenství, jež daná závazná pravidla dodržují. Trestem takového jednotlivce dochází k navrácení původního stavu chráněného právními normami a tím se získává zpět počáteční úroveň férovosti vůči osobám právní normy dodržující.⁵⁹

56 Harris, J. W. *Legal Philosophies* Second Edition, London, Edinburgh, Dublin: Butterworths, UK, 1997, str. 101.

57 SOBEK, T. *Právní myšlení: Kritika moralismu*, s. 494-496.

58 Rawls, J. *A Theory of Justice* (revised edition), Cambridge, Ma.: Belknap Press, 1999, str. 96.

59 Zaibert, L. *Punishment and retribution*, Abingdon, Oxon: Ashgate Publishing Group, 2006, str. 117.

Jedinec, jenž je takto potrestán, tak vlastně splácí svůj dluh společnosti, jenž vytvořil porušením právních norem.

Cottingham dokonce retributivismus férovosti vnímá více než teorii zaměřenou na pachatele protiprávních činů jako teorii zaměřenou na pravidla dodržujícího občana⁶⁰ V teorii retributivismu však můžeme spatřovat záblesky konsekencialismu. Ač je totiž oprávnění trestat v zaplacení dluhu společnosti za porušení právních norem, tedy s důrazem na to, že důvod potrestání leží v minulosti, v neférovém jednání, je zde zároveň i dáván důraz na prospěch společnosti a tedy následkům takového druhu trestání.

Nevýhodu retributivistické teorie můžeme spatřovat v situacích, jež její přístup neřeší, jako například ujednání, jež je protiprávní, avšak pachatel porušením těchto pravidel nenabývá žádnou výhodu.⁶¹ Další otázkou, na níž nám retributivistická teorie nedává odpověď, je otázka v jaké míře trestat různě závažné porušení norem. Retributivismus férovosti nám tak nedává veškeré odpovědi, které bychom ohledně trestání potřebovali znát, což ovšem neznamená, že je tato teorie špatná či necelistvá. Za povšimnutí jistě stojí fakt že se retributivismus férovosti orientuje především na mala prohibita, což je společný rys s retributivismem právním. Retributivismus nám tak poskytuje odpověď na otázku proč si trestné činy zakázané zákonem zaslouží trest. A proč ne všechny morálně negativní skutky, které ovšem nemají oporu v zákoně, si na rozdíl od trestných činů trest nezaslouhují. Teorie retributivismu je tak zajímavá především proto, že bere v potaz institucionální rozměr trestání založený na pozitivním právu. Z tohoto úhlu pohledu má tak retributivismus férovosti silnější postavení než retributivismus zásluhy, který nerespektuje právní úpravu a ospravedlňuje i trestání negativního jednání, které nemá oporu v zákoně.

12.2 Retributivismus zásluhy

Ospravedlnitelnost potrestání jedince, jenž se provinil proti zákonným normám, spočívá na základě zásluhy. Společnost jako celek má nejen právo, ale i

60 Cottingham, J. Varieties of Retribution, In: The Philosophical Quarterly, vol. 29, 1979. str. 243.

61 Zaibert, L. Punishment and retribution, Abingdon, Oxon: Ashgate Publishing Group, 2006, str. 123.

povinnost potrestat pachatele za to, že se dopustil morálně špatného jednání.⁶²

Teorie retributivismu zásluhy je všeobecně přijímána jako ultimátní teorie retributivismu jako takového. Je proto velmi těžké odlišit tuto konkrétní teorii spočívající v zásluze od běžně užívané teorie retributivismu jakožto celku v obecném smyslu. V případě retributivismu zásluhy je její jedinou a dostatečnou podmínkou ospravedlnitelnosti trestu morální zásluha pachatele.

Samotný pojem zásluha není nikterak negativním pojmem jak by se na první pohled mohlo ve světle diskuze o retributivismu zásluhy zdát. Obsahem zásluhovosti je pravidlo, aby se s každým zacházelo přesně tak jak si zaslouží. Na rozdíl od obecného retributivismu, od kterého je retributivismus zásluhy těžko odlišitelný, retributivismus zásluhy neodpovídá na otázku o uložení typu trestu. Stejně tak retributivismus zásluhy neodpovídá na to z jakého důvodu jsou pachatelé trestáni neboť, se vyhýbá konkretizaci pojmu zásluha. Dalším vytýkaným problémem tohoto proudu retributivismu je jeho vnímání provinění, které nevnímá jako provinění právní ale morální. Neřeší tak případy, kdy se porušení právních norem nepřekrývá s porušením morálky a v takových případech by tak osoba, která jednala proti pravidlům, byla v podstatě beztrestná.⁶³

12.3 Retributivismus ztráty práv

Trest představuje porušení práv toho kdo jedná proti právním normám a která jsou mu do té doby vlastní. Příklady takových práv mohou být kupříkladu svoboda pohybu právo na život právo vlastnit majetek atd. v případě že dojde například k potrestání ztrátou svobody je provinilci znemožnilo právo svobody pohybu, v jiných případech trestem kupříkladu propadnutí věci jež byla použita ke spáchání trestného činu, ztrácíme tím vlastnické právo k věci v případě že jsme právní normy porušili prostřednictvím podnikání může nám být uložena zákaz výkonu podnikatelské činnosti.

Retributivismus ztráty se zaobírá morálním ospravedlněním toho, že stát zasahuje do práv takových jednotlivců,⁶⁴ neboť osoba jež zasahuje do práva druhého tak přichází o práva, které sama porušuje.⁶⁵

„Retributivisté ztráty práv uvažují tak, že stát má právo potrestat zločince proto,

62 BOONIN, 2008, op. cit., s. 87.

63 SOBEK, 2011, op. cit., s. 502.

64 BOONIN, 2008, op. cit., s. 104.

65 SOBEK, T. Právní myšlení: Kritika moralismu, s. 497.

že zločinec spácháním zločinu porušuje určité právo druhých osob, a tím zároveň pozbývá svoje vlastní právo, aby se s ním nezacházel takovým způsobem.“⁶⁶

66 SOBEK, 2011, op. cit., s. 497.

13 Konsekvencialismus

Konsekvencialismus je etická teorie, která se stejně jako retributivismus snaží nalézt argumenty ospravedlňující trestání. Retributivismus však nehledí do minulosti, ale naopak do budoucnosti a svoje očekávání zakládá na nalezení nejlepší možné varianty, jež do budoucna přinese co nejlepší výsledky co možná nejširšímu okruhu společnosti. Ve spojení s předchozí větou a tedy očekávání budoucích zisků se jedná o tzv. Forward looking theory.

Konsekvencialismus je zastáncem názoru, že jediné morálně správné rozhodnutí / uložení trestů je takové, které přinese i nejlepší možné výsledky co nejširšímu množství lidí. Konsekvencialistické teorie tedy ospravedlňují trestání prostřednictvím dobrých důsledků, které s sebou takové trestání přináší.⁶⁷ Pokud tedy budeme argumentovat v oblasti trestání konsekvencialistickou etikou nezajímáme se vlastně ani moc o to co se stalo v minulosti, ale budeme se soustředit především na maximalizaci předpokládaných užiteků. Což nás ovšem přivádí k elementárním nedostatkům této teorie a vlastně i zároveň všech teorií na tuto teorii navazujících a to nemožnost předvídání veškerých následků a tím pádem ani nemožnost volby těch nejlepších.

Konsekvencialismus bývá často zaměňován s utilitarismem, který je jeho nejznámější směrem.

13.1 Utilitarismus

Výchozí premisou utilitarismu je přesvědčení, že správné jednání je takové jednání jehož důsledkem je maximální štěstí pro co nejširší okruh lidí a takové jednání způsobuje zároveň i co nejmenší míru utrpení.

Utilitarismus mnohem více nežli s pojmy jako spravedlnost, pracuje raději s pojmy lidem bližšími a to konkrétně emocemi, pocitem štěstí, bolesti, újmy. Jejich srozumitelnost je totiž lidem bližší a je snadněji uchopitelná než pojmy jako například spravedlnost, o které si různí lidé mohou představovat různé věci.

Utilitarismus dává přednost celkovému plošnému užitku všech před zájmy a užitek jednotlivce. Z logického hlediska je základní tezí utilitarismu

⁶⁷ BOONIN, 2008, op. cit., s. 37.

maximalizace užitku sama o sobě správná a jedinec je omezen ve prospěch široké společnosti. Teoretickým důsledkem by tak měl být prospěch všech. Pokud však nerozlišujeme individuální potřeby jednotlivých osob a pouze sčítáme individuální blaho bezejmenných tváří do jednoho globálního, velkého, společenského užitku, musíme zákonitě postupem času dojít k disbalanci mezi užitky individuálně určených jedinců a společnosti jako celkem. Utilitarismus je pak aritmetický až strojový kalkul narážející však na lidskou přirozenost, kterou lze vyjádřit jako snahu získat sám pro sebe a osoby sobě blízké větší množství užitku než jsme ochotni dát ostatním.

Utilitarismus nezná žádných mantinelů při snaze dosáhnout co možná nejefektivnější výsledků může tak vyžadovat i nemorální chování k dosáhnutí cílů nebo naopak dovoluje přivřít oči nad pachatelem pokud by takové nepotrestání pachatele přineslo v konečném důsledku větší užitky než jeho potrestání.

S myšlenkou utilitarismu přišel jako první Jeremy Bentham. Stanovuje, že pro dosažení maximální požitků je v pořádku užít jakýchkoliv postupů. Neuznává protiargument i jiných filozofů trvajících na tom, že je nezbytné jednotlivcům zachovat alespoň jejich základní lidská práva. V utilitaristickém pojetí tak nejsou práva individuálních jednotlivců podstatná a vždy preferuje maximální množství užitku pro společnost jako celek a to bez ohledu na zájmy jednotlivce, byť oprávněné.

Trestání z utilitaristického pohledu můžeme charakterizovat jako ospravedlnění trestů sledující za cíl maximalizaci užitku pro společnost. Takový přístup trestání však může vést k bizarním situacím, jež mají z mého pohledu se spravedlností málo společného. Příkladem může být situace, při které bude potrestána osoba, jež se ničím neprovinila a to pouze z důvodů, že takové potrestání povede k užitku společnosti jako celku, nebo naopak se jedinec dopustí porušení právních norem, avšak protože by uvěznění takového člověka vedlo k menšímu společenskému užitku než jeho ponechání na svobodě, nebyl by takový člověk za své trestné činy odsouzen.

Utilitarismus činů označuje za dobrá taková jednání, která přispívají ke společenskému blahobytu naopak jednání je špatné v případě, když jsou jeho následky méně přínosné než následky alternativních jednání, které byly v době

jednání dostupné.⁶⁸

Z pohledu trestního práva je potrestání jednotlivců porušujících normy správné v případě, že je takové potrestání společensky užitečné, účelné a efektivní. Tím, že dojde k potrestání pachatele trestného činu dojde tímto potrestáním k jeho nápravě a je předpokládáno, že taková převýchova by měla vést ke snížení kriminality, což je nepochybně maximální prospěch pro společnost jako celek.⁶⁹ Náklady na potrestání zločinců by neměly překračovat společenské užítky pramenící z tohoto potrestání.

Utilitarismu je vyčítána především námitka trestání nevinných, konkrétní trest je ospravedlnitelný, když celkový užitek tohoto potrestání i než jakákoliv alternativa, která by mohla nastat v případě nepotrestání. V takovém případě však může nastat i potrestání nevinného člověka, kupříkladu za situace kdy by široké okolí věřilo tomu že je nevinná osoba vinná, a tak by autoritě nezbylo nic jiného než tohoto nevinného potrestat, aby byly naplněny utilitaristické tendence maximálního prospěchu pro společnost na úkor jednotlivce.

Situace může nastat i opačná, kdyby skutečně vinný člověk byl mnohem cennější kupříkladu pro své znalosti na svobodě více než ve vězení a taková skutečnost by pak ve světle utilitarismu bránila jeho potrestání.

Neznamená to však, že netrestání takových osob by se stalo precedentem pro daný stejný typ případů, neboť by se na každého pachatele a jeho následné potrestání hledělo a posuzovalo by se vždy a ve všech případech zvlášť.⁷⁰

13.2 Ekonomická analýza práva

Další zajímavou konsekvencialistickou teorií je ekonomická analýza práva. Její koncept vychází ze stejných premis prospěšnosti ukládání trestů. Cílem je maximalizace užitku z tohoto trestání, avšak na rozdíl od utilitarismu, jenž na první místo staví - užitek pro společnost jako celek, ekonomická analýza práva má na první příčce individuální prospěch a upřednostňuje ho před kolektivním.

Problém odlišnosti názorů na to co znamená užitek řeší ekonomická

68 HOOKER, B. Rule Consequentialism. In Zalta, E. (ed.) The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2008 Edition) [online]. [cit. dne 1. 1. 2013+]. Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/consequentialism-rule/>.

69 SOBEK, 2011, op. cit., s. 504-505.

70 BOONIN, 2008, op. cit. s. 39-53.

analýza práv geniální tezí, když za užitek označuje to za co jsou lidé ochotni zaplatit a to penězi, úsilím, nebo časem. Díky tomu je tak možné umístit na pomyslnou misku vah následky, jež se dají označit za užitky nebo újmy.

Ekonomická analýza práva je navázaná, má ekonomické teorie a tak se spíše než na hodnocení důsledků věcí trestněprávních zaměřuje na řešení občanskoprávních sporů případně přestupků než na závažnější činy / zločiny trestního práva.

Závěr

V závěru si zrekapitulujeme, čím se moje diplomová práce zabývala. Zprvu jsme si představili co vlastně otázka svobodné vůle znamená, představili jsme si svobodnou vůli z intuitivního hlediska tak, jak ji nejspíše vnímá většina jedinců, jež se o danou problematiku nikterak nezajímají.

Rozborem toho co ovšem skutečná svobodná vůle znamená a jejím odlišením od svobody jednání, jež většina lidí za svobodnou vůli zaměňuje, jsme se dostali k jejím filozofickým teoriím . Hned ze začátku jsme tak konfrontovali svobodnou vůli s její nejvíce popírající teorií a sice determinismem, který zcela popírá její existenci.

V deterministickém pojetí světa jsou totiž veškeré události, činy a jevy jen součástí kauzálního řetězce, z něhož není úniku. Tomuto kauzálnímu řetězci pak nepodléhá pouze hmota, ale i naše myšlenky jednání a rozhodnutí. Takové prostředí je však zcela neslučitelné se svobodnou vůlí takovou jakou jsme si ji dosud představovali.

Tento svobodnou vůli zcela vylučující světonázor byl následován představením dalších teorií, jež se pokoušejí svobodnou vůli zachránit. Svobodná vůle je totiž pro nás jako lidstvo a civilizaci nesmírně důležitým konceptem, na nějž je navázána odpovědnost a to jak právní tak morální.

Všechny tyto filozofické idee mají promyšlené pádné argumenty a je velmi těžké se přiklonit k jakékoliv z nich , kdy jsou argumenty podobně silné a přesvědčivé.

Nový svěží vítr však do plachet výzkumů svobodné vůle vnesl technologický pokrok, který lidstvo za posledních několik desítek let udělalo. Argumentaci o existenci svobodné vůle tak již není v současné době nutné vést jen na základě logických a filozofických argumentů, ale díky pokročilým technologiím můžeme v dnešní době ověřit některé dříve neověřitelné teorie ohledně fungování naší tzv. svobodné vůle, ba dokonce díky přístrojům jako je magnetická rezonance sledovat tvorbu myšlenek a rozhodnutí v reálném čase přímo v hlavě sledovaného subjektu.

Moderní vědecké postupy a výsledky těchto vědeckých experimentů se kloní spíš k tomu, že tvorba našich rozhodnutí a myšlenkových procesů podléhá spíše deterministickému chápání světa a nenechávají mnoho prostoru pro lidskou

svobodu a svobodnou vůli tak jak je chápána mezi laickou veřejností. Nutno dodat že se vědecký výzkum stále rozvíjí a to stále rychleji než tomu bylo doposud a že jednou, až budeme na vyšší technologické úrovni, najdeme i empirické důkazy svědčící ku prospěchu či nepospěchu svobodné vůle. Podle dosavadních studií se však zdá, že je svobodná vůle tak jak si představujeme v té nejryzejší podobě spíše iluzí, přičemž výsledky těchto zjištění jsou ve shodě s tím, co nám přinesly výsledky experimentů psychologických.

V další části své diplomové práce jsem se následně věnoval odpovědnosti a to jak odpovědnosti morální tak odpovědnosti právní. Porovnal jsem obě odpovědnosti ve vzájemné souvislosti a konfrontoval je s tím, co jsme zatím zjistili o svobodné vůli. Nastínili jsme si, jak extrémně důležitou pro právní odpovědnost svobodná vůle je.

Na problematiku odpovědnosti jsme navázali na teorie trestání a především na teorie trestání ospravedlňující.

Jak bylo nastíněno již v úvodu, mým cílem nebylo vyřešit problém svobodné vůle, z ní pramenící odpovědnosti a na odpovědnost navázaných teorií o trestání a teorií obhajující trestání, ale obecné zamyšlení se nad touto problematikou a její přiblížení čtenáři.

V tomto ohledu se domnívám, že jsem cíle své diplomové práce naplnil.

Resumé

Ve své diplomové práci Právně filozofické aspekty svobodné vůle se zaměřím na otázku, zda to, co nazýváme svobodnou vůlí, zda je skutečně tím, co si pod tímto pojmem představujeme a co pro nás z toho pramení .

Problematika svobodné vůle je silně reflektovaným a hluboce zkoumaným tématem již po tisíce let. Až do minulého století se však jednalo o téma striktně filozofické, neboť ho nebylo možné zkoumat jinými metodami než cestou filozofie a logiky. Vědeckotechnický pokrok nám však v posledních desetiletích umožnil zkoumat rozhodovací procesy v mozku prostřednictvím vynálezů, jež nám přinesl.

Cílem této práce pochopitelně není odhalit tajemství, která se lidstvu nepodařila vyřešit tisíce let . Avšak pokusím se nyní čtenáři přiblížit problematiku svobodné vůle a její dopady pro morální a právní odpovědnost.

Ve své diplomové práci se budu nejprve věnovat otázce co to vlastně svobodná vůle je a poté se na svobodnou vůli podívám skrze optiku filozofických teorií jako jsou determinismus, který věří, že jsou veškeré události předurčené a že předchozí stav věcí v minulosti je příčinou věcí současných a zároveň věci současné jsou příčinou událostí budoucích. Ve světle této teorie jsou tak lidská rozhodnutí předurčena bez možnosti vymanit se z kauzálního řetězce .

Stejně tak se ve své práci zabírám teoriemi, jež se vůči determinismu vyhrazují. Jedná se o teorie indeterminismu, libertarianismu, kompatibilismu a inkompatibilismu.

Poté svobodnou vůlí podrobím moderním exaktním přírodovědeckým vědám a pokusům, jež nám snad dovolí proniknout hlouběji do zákonitostí lidského mozku a tím i do toho, co nazýváme svobodnou vůlí.

Následně vymezím vztah odpovědnosti a svobodné vůle a to konkrétně v oblasti právní a morální . Odpovědnosti v morální oblasti je mnoho variant , ve své práci přiblížím především ty základní a nejvíce používané. A porovnáím tyto koncepty odpovědnosti s tím, co nám o svobodné vůli, z níž odpovědnost vychází říkají filozofické směry. Především se zaměřím na to, jak se tyto teorie o odpovědnosti vypořádají s determinismem a tím pádem i neexistencí svobodné vůle, jak si ji většina z nás představuje.

V návaznosti na kapitolu věnující se vztahu odpovědnosti a svobodné vůle

pronikneme do teorie trestání a teorií trestání ospravedlňujících. Tedy se budu zabývat teoriemi retributivismu a konsekvencialismu a jejich variantami. Rovněž tyto teorie trestání a teorie trestání ospravedlňující podrobím porovnání s tím co se dozvíme z předchozí kapitoly o svobodné vůli, nemožnosti porušit kauzální řetězec a odpovědnosti.

SEZNAM PRAMENŮ

Bibliografie

- AYER, Alfred Jules. Freedom and Necessity. In: PEREBOOM, Derk. Free will. Indianapolis: Hackett Pub. Co., 1997, s. 110-118. ISBN 08-722-0372-7.
- BARGH, J. A., CHEN, M., BURROWS, L.. Automaticity of Social Behavior; Direct Effects of Trait Construct and Stereotype Activation on Action. In Journal of Personality and Social Psychology. Vol. 71, No. 2, American Psychological Association, 1996
- BARON, Peter. Free Will: ethics coursebook. Somerton: Inducit Learning Ltd, 2013.
ISBN 978-190-9618-305.
- BERMAN, M. Two kinds of retributivism. In: DUFF, R. A; GREEN, S. P. Philosophical foundations of Criminal Law. New York: New York University Press, 2011. s. 433 - 457. ISBN 9780199559152.
- BOGUSZAK, Jiří, Vladimír VEVERKA a Jiří ČAPEK. Základy teorie práva a právní filosofie. 1. vyd. Praha: Codex, 1996, 319 s. ISBN 80-859-6306-X.
- BOONIN, David. The problem of punishment. New York: Cambridge university press, 2008, 299 s. ISBN 978-0-521-70961-3.
- CÍSAŘOVÁ, Kateřina. Svobodná vůle a odpovědnost. 2014. Bakalářská práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity. Vedoucí práce Tomáš Sobek.
- CORTESE, Anthony. Ethnic Ethics: The Restructuring of Moral Theory. New York: State University of New York Press, 1990, 197 s. ISBN 9780791499863.
- COTTINGHAM, J. Varieties of Retribution, In: The Philosophical Quarterly, vol. 29, 1979. str. 243
- ČERNÝ, David, Adam DOLEŽAL a Tomáš DOLEŽAL. Civilní odpovědnost a svobodná vůle: otázky spojené s legitimitou současného konceptu právní odpovědnosti. Právník, 2014, č. 10. s. 830-847. ISSN 0231-6625.
- DAWKINS, Richard. The God delusion. 1st Mariner Books ed. Boston: Houghton Mifflin Co., 2008, 463 s. ISBN 06-189-1824-8.
- DOLÁK, Antonín. Jáství a svobodná vůle. Brno: Institut mezioborových studií, 2013,
176 s. ISBN 978-80-87182-40-6.

DOYLE, Bob. Free Will: The Scandal in Philosophy. 1. vyd. Cambridge: I-Phi Press,
2011. ISBN 978-098-3580-201.

DUMBROVSKÝ, Tomáš. Řízení o porušení smlouvy jako delikt ní systém a pravomoc
Komise. Jurisprudence, 2011, č. 5, s. 10-19.

DVOŘÁK, Jan, Jiří ŠVESTKA, Michaela ZUKLÍNOVÁ a kol. Občanské právo hmotné. Díl první: Obecná část. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013, 432 s. ISBN 978-80-7478-325-8.

EIBL-EIBESFELDT, Irenäus. Člověk - bytost v sázce. Praha: Academia, 2005, 236 s.
ISBN 978-802-0013-293.

EINSTEIN, Albert a Carl SEELIG. Ideas and Opinions. 3. vyd. New York: Crown Trade Paperbacks, 1982, 377 s. ISBN 05-178-8440-2.

FISHER, J., KANE, R., PEREBOOM, D., and VARGAS, M., Four views on Free Will. Oxford:Blackwell Publishing, 2007

FULLER, Lon L. Morálka práva. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1998, 229 s. ISBN 80-860-0565-8.

GAZZANIGA, Michael S. Kdo to tady řídí?, aneb, Svobodná vůle a neurověda. 1. vyd. Praha: Dybbuk, 2013, 236 s. ISBN 978-807-4380-815.

GERLOCH, Aleš. Teorie práva. 6. aktualiz. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 310 s. ISBN 978-807-3804-541.

GILIKER, Paula. Tort. 5th ed. London: Sweet & Maxwell, 2014, 672 s. ISBN 978-041-4033-016.

HARRIS, Sam. Free will. 1st Free Press trade pbk. ed. New York: Free Press, 2012.
ISBN 978-145-1683-479.

HARRIS, J. W. Legal Philosophies Second Edition, London, Edinburgh, Dublin: BUTTERWORTH, UK, 1997

HART, Herbert Lionel Adolphus. Pojem práva. 2. vyd v čes. jaz. Praha: Prostor, 2010, 312 s. ISBN 978-807-2602-391.

- HART, H. L. A. Punishment and Responsibility: Essays in the Philosophy of Law, Oxford: Clarendon Press, 1968
- HARVÁNEK, Jaromír. Právní teorie. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 439 s. ISBN 978-807-3804-589.
- HENDRYCH, Dušan, Miroslav BĚLINA, Josef FIALA, Pavel ŠÁMAL, Ivana ŠTENGLOVÁ a Pavel ŠTURMA. Právní slovník. 3. podstatně rozš. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, 1481 s. ISBN 978-80-7400-059-1.
- HOBBS, T. Leviathan. New York: W.W.Norton & Co., 1997
- HOLLÄNDER, Pavel. Filosofie práva. 1. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, 303 s. ISBN 80-868-9896-2.
- HONDERICH, Ted. Effects, Determinism, Neither Compatibilism Nor Incompatibilism, Consciousness. In: KANE, Robert (ed.). The Oxford Handbook of Free Will. 2. vyd. New York: Oxford University Press, 2012, s. 545-562. ISBN 9780195399691.
- HONDERICH, Ted. How Free Are You?: The Determinism Problem. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2002, 176 s. ISBN 01-992-5197-5.
- HONDERICH, Ted. Punishment: the supposed justifications revisited. Rev. ed. Ann Arbor, MI: Pluto Press, 2006, 249 s. ISBN 07-453-2131-3.
- HONDERICH, T. (ed.). Oxford Companion to Philosophy. Oxford: University Press, 2005.
- HONDERICH, Ted. Que será, será. The Philosophers' Magazine. Roč. 1999, Iss. 6., s. 43-45. ISSN 1354-814x.
- INWAGEN, Peter Van. An Essay on Free Will. Reprinted. Oxford: Clarendon, 1986. ISBN 978-019-8249-245.
- JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 4. vyd. Praha: Leges, 2014, 976 s. ISBN 978-80-7502-044-4.

JELÍNEK, Jiří a kol.. Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou.
Praha:
Leges, 2009, 1248 s. ISBN 978-80-7502-049-9.

JIRÁSKOVÁ, V. a kol. Mezigenerační porozumění a komunikace. Praha:
Eurolex Bohemia, 2005

KANT, Immanuel. Kritika čistého rozumu. 1. vyd. Praha: Oikoimenh, 2001, 567 s
ISBN 80-729-8035-1.

KANT, Immanuel. The Philosophy of Law: An Exposition of the Fundamental
Principles of Jurisprudence as the Science of Right. Edinburgh, 1887, 265 s.

KELLEY, Patrick J. Wrongful Life, Wrongful Birth, and Justice in Tort Law.
Washington University Law Quarterly. 1979, č. 4, s. 919-963.

KNAPP, Viktor. Teorie práva. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 1995, 247 s. ISBN 34-
064-
0177-5.

KOHÁK, Erazim. Jak vstupuje dobro do světa? Desatero vykročení. In: HÁLA,
Vlastimil. Morální odpovědnost a její aspekty. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2013, s.
265.
ISBN 9788070074121.

KOUKOLÍK, František. Mozek a jeho duše. 1. vyd. Praha: Makropulos, 1995,
215 s.
ISBN 80-901776-1-1

KOUKOLÍK, František. Laplaceův démon: O svobodné vůli. Nejspanilejší ze
všech bohů: eseje. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2012, s. 9-40. ISBN
978-802- 4623-542.

KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné.
Obecná část. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, 797 s. ISBN 978-80-7400-042-3.

KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vyd.
Praha:
C.H. Beck, 2012, 961 s. ISBN 978-80-7179-082-2.

LATA, Jan. Smysl a účel trestu. 1. vyd. Praha: LexisNexis CZ, 2007, 114 s. ISBN:
978-80-86920-24-5

LAVICKÝ, Petr a kol. Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1-654). Komentář. 1.
vyd.
Praha: C.H. Beck, 2014, 2400 s. ISBN 978-80-7400-529-9.

LIBET, Benjamin. Brain stimulation in the study of neuronal functions for

conscious sensory experience. *Human Neurobiology*. 1982, no. 1, s. 235 - 242.

LIBET, Benjamin. Do We Have Free Will? *Journal of Consciousness Studies*. 1999, vol. 6, no. 8-9, s. 47-57.

77

LOCKE, John. *An Essay Concerning Human Understanding*, kniha II., kapitola 21., bod 10.

LUNNEY, Mark a Ken OLIPHANT. *Tort Law: Text and Materials*. 3rd ed. New York: Oxford University Press, 2008, 993 s. ISBN 978-019-9211-364.

MARŠÁLEK, Pavel. *Právo a společnost*. 1. vyd. Praha: Auditorium, 2008, 258 s. ISBN 978-809-0378-681.

MAWSON, T. J. *Free Will: A Guide for the Perplexed*. London: Continuum, 2011

MC FEE, G. *Free Will: Central Problems of Philosophy*, Durham: Acumen. 2000

MELE, Alfred R. *Autonomous Agents: From Self-Control to Autonomy*. Reprinted. New York: Oxford University Press, 2001. ISBN 978-019-5150-438.

MESSIAH, Albert. *Quantum Mechanics*, vol. 1. Amsterdam: North-Holland Publishing Company, 1961, 504 s. ISBN 9780471597667.

MILL, John Stuart. *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive*. In: ROBSON, John M (ed.). *Collected Works of John Stuart Mill*. Toronto: University of Toronto Press, 1974. ISBN 0-7100-7506-5.

MORÁVEK, Jakub. *Model práva: vztah práva a morálky*. Praha: Linde, 2013, 103 s. ISBN 978-807-2019-113.

MYSLIVEČEK, Jaromír. *Základy neurověd*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Triton, 2009, 390 s. ISBN 978-80-7387-088-1.

NESVADBA, Petr. *Filosofie a etika*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, 331 s. ISBN 80-868-9892-X.

- NEWTON, I. *Philosophiæ Naturalis Principia Mathematica*. Geneva: Sumptibus Cl. et Ant. Philibert, 1760
- NIETZSCHE, Friedrich. *Mimo dobro a zlo: předehra k filosofii budoucnosti*. Praha: Aurora, 2003, 199 s. ISBN 80-729-9067-5.
- OSHANA, M. Ascriptions of Responsibility, In: *American philosophical Quarterly*, vol. 34, 1997, str. 72, 73
- OSMANČÍK, Otakar. K některým kriminologickým a hmotněprávním aspektům zákona o soudnictví ve věcech mládeže. *Bulletin advokacie*, 2004, č. 1, s. 27-35.
- OSMANČÍK, Otakar. K novému zákonu o výkonu trestu odnětí svobody. *Bulletin advokacie*, 2000, č. 1, s. 19-25.
- PEREBOOM, Derk. *Free will*. Indianapolis: Hackett Pub. Co., 1997, 302 s. ISBN 08-722-0372-7.
- PETTY, R. E., WELLS, G. L. The Effects of Overt Head Movements on Persuasion: Compatibility and Incompatibility of Responses. In *Basic and Applied Social Psychology*. Vol. 1, No. 3, Lawrence Erlbaum Associates, 1980
- POINCARÉ, Henri. *Science and Method*. London: Thomas Nelson & Sons, 1914, s.288
- POPPER, Karl Raimund. *Of Clouds and Clocks. Objective Knowledge: An Evolutionary Approach*. Oxford: Clarendon Press, 1972, 380 s. ISBN 01-982-4370-7.
- POSNER, Richard. An Economic Theory of the Criminal Law. *Columbia Law Review*. 1985, roč. 85, č. 6, s 1193-1231.
- PRONIN, Emily. The Introspection Illusion. In: ZANNA, Mark. P. *Advances in Experimental Social Psychology*. New York: Academic Press, 2009, vol. 41, s. 1-67.
- PRUŠÁK, Josef. *Rakouské právo trestní. Díl všeobecný*. Praha: Všeherd, 1912, 249 s.
- RAFTERY, James, Darius SADRI, Sebastian SCHMIDT, Haken E. TÜRECI a Andrew A.HOUCK. Observation of a Dissipation-Induced Classical to Quantum Transition. *Physical Review X.*, 2014, vol. 4, iss. 3. ISSN 2160-3308.

RAWLS, J. Two Concepts of Rules, in: John Rawls: Collected Papers,
Cambridge: Harvard University Press, 2001

RAWLS, J. A Theory of Justice (revised edition), Cambridge, Ma.: Belknap
Press, 1999

RICŒUR, Paul. Filosofie vůle I. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2001, 527 s. ISBN
80-729-8033-5.

ROSKIES, Adina. Neuroscientific challenges to free will and responsibility.
TRENDS
in Cognitive Science, 2006, vol. 10, no. 9, s. 419-423.

ROUSSEAU, Jean-Jacques. Discourse on the origin of inequality. Indianapolis:
Hackett Pub. Co., 1992, 92 s. ISBN 08-722-0150-3.

ROZEMA, Lee A., Ardavan DARABI, Dylan H. MAHLER, Alex HAYAT,
Yasaman

SARTRE, J-P. Being and Nothingness: The Principal Text of Modern
Existencialism. Barnes, Hazel E. (přel.). New York: Simon and Schuster -

Washington Square Press, 1956.

SOUDAGAR a Aephraim M. STEINBERG. Violation of Heisenberg's
Measurement -
Disturbance Relationship by Weak Measurements. Physical Review Letters, 2012,
vol.
109, iss. 10.

SLÁMA, Milan. Hledání přirozeného práva. Praha: Ústav práva a právní vědy,
2012,
351 s. ISBN 978-809-0524-712.

SMILANSKY, Saul. Free Will and Illusion. New York: Oxford University Press,
2000, 329 s. ISBN 01-982-5018-5.

SMILANSKY, Saul. Free Will: From Nature to Illusion. Proceedings of the
Aristotelian Society, 2012, vol. 101, s. 71-95.

Diplomová práce. Právnická fakulta Masarykovy Univerzity. Vedoucí práce
Tomáš

Sobek.

SOBEK, Tomáš. Good Consequences. The Lawyer Quarterly. Ústav státu a práva, AV

ČR, 2011, vol. 1, no. 1, s. 3-30.

SOBEK, J. Právní myšlení. Kritika moralismu. 1.vyd. Praha: Ústav státu a

práva AV ČR, 2011, 620 s. ISBN 9788087439036.

SOBEK, Tomáš. Nemorální právo. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2010, 423 s.

ISBN 978-807-3802-462.

STEHURA, Evžen. Diskuse o svobodě v pozdní antice. In: NEJESCHLEBA, Tomáš a

kol. Pojetí svobody v dějinách a současnosti filosofie. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, s. 13-23, 239 s. ISBN 978-80-7325-331-8.

STRASSMAN, Rick, Slawek WOJTOWICZ, Luis EDUARDO, Ede FRECSKA.

Vnitřní cesty do vnějšího vesmíru: cesty do jiných světů prostřednictvím psychedelik a

dalších spirituálních technik. 1. vyd. Praha: Dybbuk, 2010, 365 s. ISBN 978-807-4380-303.

STRAWSON, Galen. Free Will. In: CRAIG, Edward (ed.). The Routledge

STRAWSON, P. F. Freedom and Resentment. In Watson, G. (ed.) Free Will.

Oxford: University Press, 1982.

STRAWSON, G. The impossibility of moral responsibility, In: Philosophical Studies, vol. 75, str. 5, 6

STRAWSON, P. F. Freedom and Resentment, In: Free Will, Oxford: Oxford University Press, 1962, str. 4, 5

Encyclopedia of Philosophy. London: Routledge, 1998. ISBN 978-0415073103.

STRONG, Stacie a Liz WILLIAMS. Tort Law: text, cases, and materials. New York:

Oxford University Press, 2008, 461 s. ISBN 978-019-9292-240.

SOMMERS, T. The two faces of revenge: moral responsibility and the culture of honor. In Biology & Philosophy, Vol. 24, Issue 1, 2009.

SVEJKOVSKÝ, Jaroslav, Eva KABELKOVÁ a Martin VYCHOPENĚ a kol. Vzory

smluv, petiitů a zakládacích listin dle nového občanského zákoníku. 1. vyd. Praha: C.H.

Beck, 2014, 746 s. ISBN 978-80-7400-281-6.

ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 2. vyd. Praha: C.H.

Beck, 2012, 1464 s. ISBN 978-80-7400-428-5.

ŠVESTKA, Jiří, Jan DVOŘÁK, Josef FIALA a kol. Občanský zákoník: komentář.

Svazek VI. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2014, 1516 s. ISBN 978-80-7478-369-

2.

TAYLOR, R. Metaphysics, New Jersey: Prentice Hall, 2. edition, 1974

TEGMARK, Max. Consciousness as a State of Matter. Chaos, Solitons & Fractals.

2015, vol. 76, s. 238-270

TIMPE, K. Continuum Studies in Philosophy: Free Will: Sourcehood and Its Alternatives, London: Continuum international Publishing, 2008

TREVENA, Judy a Jeff MILLER. Brain preparation before a voluntary action: Evidence against unconscious movement initiation. Consciousness and Cognition. 2010, vol. 19, no. 1, s. 447-456. ISSN 10538100.

TSE, Peter Ulric. The Neural Basis of Free Will: Criterial Causation. Cambridge: MIT Press, 2013, 432 s. ISBN 978-026201910-1.

TYLOR, Christopher a Daniel DENNETT. Who's Still Afraid of Determinism? Rethinking Causes and Possibilities. In: KANE, Robert (ed.). The Oxford Handbook of

Free Will. 2. vyd. New York: Oxford University Press, 2012, s. 273-297. ISBN 9780195399691.

VANĚK, Jiří. Filosofie a kultura v evropských dějinách. 1. vyd. Praha:

Professional

Publishing, 2007, 239 s. ISBN 978-80-86946-47-4.

VEČEŘA, M., DOSTÁLOVÁ, J., HARVÁNEK, J., HOUBOVÁ, D. Základy

teorie práva. Adamov: Mikadapress s.r.o., 2010

VEVERKA, Miroslav. Evoluce svým vlastním tvůrcem: od velkého třesku ke

globální

civilizaci. 2. vyd. Praha: Prostor, 2014, 575 s. ISBN 978-80-7260-294-0.

VOLTAIRE. Oeuvres completes de Voltaire: Dictionnaire philosophique. Vol 40. Basle: De l'Imprimerie de Jean-Jacques Tourneisen, 1786, 574 s.

WALLER, B.N. Against moral Responsibility, Massachusetts: MITpress/Bradford book, 2011

WATSON, Gary. Agency and Answerability: selected essays. New York: Oxford University Press, 2004, 377 s. ISBN 01-992-7228-X.

WEGNER, Daniel M. a Thalia WHEATLEY. Apparent mental causation: Sources of

the experience of will. American Psychologist. 1999, vol. 54, iss. 7, s. 480-492.

ISSN

0003-066x.

WEGNER, D. Précis of Illusion of Free Will. In Behavioral and Brain Sciences, vol. 27, No. 5, 2004.

WEINBERGER, Ota. Alternativní teorie jednání: zároveň kritický rozbor praktické

filozofie Georga Henrika von Wrighta. 1. vyd. Praha: Filosofia, 1997, 278 s. ISBN

80-7007-096-x.

WOLF, Susan. Freedom within reason. Oxford: Oxford University Press, 1990, 162 s.

ISBN 978-0195085655.

ZAIBERT, L. Punishment and retribution, Abingdon, Oxon: Ashgate Publishing Group, 2006

ZÁTKA, Vlastimil. Svoboda jako princip mravní autonomie. In:

NEJESCHLEBA,

Tomáš. Pojetí svobody v dějinách a současnosti filosofie. 1. vyd. Brno: Centrum pro

studium demokracie a kultury, 2013, s. 85-100, 239 s. ISBN 978-80-7325-331-8.

ZUKLÍNOVÁ, Michaela. Právní jednání podle občanského zákoníku č. 89/2012

Sb.:

komentář, srovnání se zahraničím a vybraná platná judikatura. 2. vyd. Praha:

Linde

Praha a.s., 2013, 192 s. ISBN 978-80-7201-918-2.

Internetové zdroje

Causal Determinism. Stanford Encyclopedia of Philosophy [online]. [cit. 2015-10-21].

Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/determinism-causal/>

Free Will. Stanford Encyclopedia of Philosophy [online]. [cit. 2015-10-21].

Dostupné

z: <http://plato.stanford.edu/entries/freewill/>

CLARKE, Randolph. Toward A Credible Agent-Causal Account of Free Will.

Noûs. 1993,

27(2): 191-. DOI: 10.2307/2215755. Dostupné také z:

<http://www.jstor.org/stable/2215755?origin=crossref>

COTTINGHAM, J. Varieties of Retribution [online]. [cit. dne 15.1.2017].

Dostupné z

<[http://www.johncottingham.co.uk/resources/Varieties-of-](http://www.johncottingham.co.uk/resources/Varieties-of-Retribution.pdf)

[Retribution.pdf](http://www.johncottingham.co.uk/resources/Varieties-of-Retribution.pdf)>

HAWKING, Stephen. Does God play Dice? [online]. [cit. 2015-10-21]. Dostupné

z:

<http://www.hawking.org.uk/does-god-play-dice.html>

INDETERMINISM. Merriam-Webster Dictionary [online]. [cit. 2015-10-21].

Dostupné z:

<http://www.merriam-webster.com/dictionary/indeterminism>

Rozhovor s Tomášem Sobkem, Moralismus a další vybraná témata, Právo o páté.

Dostupné z: <https://www.mixcloud.com/pravoopate/3-judr-tom>

[%C3%A1%C5%A1-](https://www.mixcloud.com/pravoopate/3-judr-tom)

[sobek-phd/](https://www.mixcloud.com/pravoopate/3-judr-tom)

HOOKER, B. Rule Consequentialism. In Zalta, E. (ed.) The Stanford

Encyclopedia of Philosophy (Fall 2008 Edition) [online]. [cit. dne 1. 1. 2013].

Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/consequentialism-rule/>.

KLEMM, W. R. Free will debates: Simple experiments are not so simple.

Advances in Cognitive

Psychology [online]. 2010-1-1, vol. 6, issue -1, s. 47-65 [cit. 2013-06-24].
DOI: 10.2478/v10053-008-0076-2. Dostupné z: <http://versita.metapress.com/openurl.asp?genre=article>.

KOHOUTEK, Rudolf. Mythos (řec.). ABZ slovník cizích slov [online]. Místo publikace neznámé, publikováno 8.10.2008 [cit. 18.5.2014]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/mythos-rec>

KOHOUTEK, Rudolf. Priming. ABZ slovník cizích slov [online]. Místo publikace neznámé, publikováno 29.11.2008 [cit. 20.5.2014]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/priming>

Právní předpisy

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 14. dubna 2005, sp. zn. I. ÚS 625/03

Rozhodnutí Federálního odvolacího soudu Spojených států amerických United States

v. Lyons, 731 F.2d 243, 248 (5th Cir. 1984)

Rozhodnutí Federálního odvolacího soudu Spojených států amerických United States

v. Beserra, 967 F.2d 254, 256 (7th Cir. 1992)

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Spojených států amerických United States v. Grayson,
438 U.S. 41, 52 (1978)